

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 «Економіка»

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Глобальні імперативи конкурентного розвитку держав»**

здобувача Пшеннікова Гордія Вячеславовича
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: д.е.н., професор Цимбал Л.І.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Столярчук Я.М

(підпис)

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 «Економіка»

ПОГОДЖЕНО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник проєктної групи (гарант) освітньо-
професійної програми «Міжнародна
економіка»

Завідувач кафедри міжнародної економіки

(підпис) Ярослава СТОЛЯРЧУК

(підпис) Ярослава СТОЛЯРЧУК

«_____» _____ 20__ р.

«_____» _____ 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Пшеннікову Гордію Вячеславовичу .

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____ денної _____ форми навчання

очної (денної), заочної, дистанційної

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Глобальні імперативи конкурентного розвитку держав» .

Тему затверджено наказом ректора Університету від «___» _____ 20__ р. № _____

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах: законодавчі акти України, матеріали міжнародних організацій (WEF, OECD, IMF, WB), статистичні бази даних, наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників,

матеріали періодичних видань, звіти та рейтинги

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
(назва розділу)	
Розділ 2	ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ НА КОНКУРЕНТНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВ
(назва розділу)	
Об'єкт дослідження:	Процес формування та реалізації конкурентного розвитку держав у глобальній економіці
Предмет дослідження:	Теоретичні засади, глобальні виклики та стратегічні підходи до забезпечення конкурентоспроможності національних економік.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	Узагальнення теоретичних підходів до поняття конкурентного розвитку держав, аналіз впливу глобальних викликів на формування стратегій конкурентоспроможності, а також розробка пропозицій щодо удосконалення національних моделей розвитку з урахуванням міжнародного досвіду.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

Визначити сутність поняття конкурентного розвитку держав.

Ідентифікувати глобальні імперативи, що впливають на розвиток держав.

Розкрити методологічні підходи оцінювання конкурентоспроможності (міжнародні індекси).

У розділі 2

Проаналізувати позиції провідних держав у глобальних рейтингах.

Дослідити вплив технологічних, демографічних та кліматичних змін на конкурентоспроможність.

Охарактеризувати міжнародні практики адаптації держав до глобальних викликів.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)
« ____ » _____ 20__ р.

Л.І.Цимбал
(ініціали, прізвище)

Завдання одержав здобувач

(підпис)
« ____ » _____ 20__ р.

Г.В.Пшенніков
(ініціали, прізвище)

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 71 сторінку, 9 таблиць, 2 рисунка, список використаних джерел з 45 найменувань, додатки.

«Глобальні імперативи конкурентного розвитку держав»

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації конкурентного розвитку держав у глобальній економіці.

Предметом дослідження є теоретичні засади, глобальні виклики та стратегічні підходи до забезпечення конкурентоспроможності національних економік.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи - узагальнення теоретичних підходів до поняття конкурентного розвитку держав, аналіз глобальних викликів, що впливають на конкурентоспроможність, та узагальнення міжнародного досвіду формування відповідних стратегій.

Відповідно поставленої мети кваліфікаційної бакалаврської роботи сформульовані наступні завдання:

- визначити сутність поняття конкурентного розвитку держав;
- ідентифікувати глобальні імперативи, що впливають на розвиток держав;
- розкрити методологічні підходи до оцінювання конкурентоспроможності (міжнародні індекси);
- проаналізувати позиції провідних держав у глобальних рейтингах;
- дослідити вплив технологічних, демографічних та кліматичних змін;
- охарактеризувати міжнародні практики адаптації держав до глобальних викликів;

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування ефективної державної політики у сфері міжнародної конкурентоспроможності, розробки національних стратегій економічного розвитку, а також для подальших наукових досліджень. Запропоновані рекомендації можуть стати основою для державних програм сталого розвитку, цифрової трансформації, людського капіталу та екологічної безпеки.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2025.

Рік захисту роботи 2025.

Ключові слова: конкурентоспроможність, глобалізація, цифровізація, людський капітал, інновації, стійкий розвиток, державна стратегія.

Відгук

**про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»
факультету Міжнародної економіки і менеджменту**

_____ (прізвище, ініціали)

на тему ««Глобальні імперативи конкурентного розвитку держав»

1.Актуальність теми: _____

2.Позитивні риси кваліфікаційно бакалаврської роботи: _____

3.Наявність самостійних розробок автора: _____

4.Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: _____

5.Наявність недоліків: _____

6.Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до
з а х и с т у п е р е д Е К :

Науковий керівник: _____

(посада, , учене звання, науковий ступінь)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

«__» _____ 20__ р.

3MICT

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	6
1.1 Поняття та сутність конкурентного розвитку держав	6
1.2 Теоретичні та методологічні підходи до оцінювання конкурентного розвитку держав	10
1.3 Глобальні імперативи сучасності	26
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ НА КОНКУРЕНТНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВ	31
2.1. Конкурентна позиція провідних держав у глобальних рейтингах	31
2.2 Вплив технологічних змін на конкурентоспроможність держав	41
2.3 Демографічні та соціальні чинники як драйвери конкурентності	48
2.4 Формування стратегій конкурентного розвитку у відповідь на глобальні виклики	55
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

У XXI столітті світова економіка переживає період глибоких і швидкоплинних трансформацій, що охоплюють майже всі сфери суспільного життя. Серед ключових викликів варто виокремити стрімку цифровізацію, яка змінює принципи функціонування ринків і державного управління; кліматичні зміни, що вимагають переорієнтації економіки на екологічну стійкість; демографічні зрушення — старіння населення у розвинених країнах і демографічний вибух у країнах, що розвиваються; зростання геополітичної напруженості та посилення конфліктності глобального середовища; а також хвилі технологічного оновлення, що кардинально впливають на конкурентне становище держав.

У цих умовах конкурентний розвиток держав виступає не лише стратегічним пріоритетом, але й умовою їхньої політичної, економічної та соціальної життєздатності. Конкурентоспроможність країни перестає бути вузькоекономічним поняттям — сьогодні вона визначає її здатність адаптуватися до змін, забезпечувати інноваційне зростання, гарантувати добробут громадян і зберігати суб'єктність у світовому геоekonomічному просторі.

Конкурентна держава — це держава, яка ефективно використовує свій інституційний потенціал, розвиває людський капітал, впроваджує інновації, дотримується принципів сталого розвитку й екологічної відповідальності. При цьому важливим є не лише досягнення економічного зростання, але й здатність підтримувати його у довгостроковій перспективі, що й формує справжню конкурентоспроможність.

Актуальність обраної теми обумовлюється нагальною потребою в осмисленні та переосмисленні стратегічних засад розвитку держави в умовах нової глобальної реальності. Формування ефективної економічної політики має ґрунтуватися на глибокому аналізі глобальних імперативів, адаптації до трансформаційних процесів і вивченні кращих міжнародних практик. У цьому контексті дослідження конкурентного розвитку держав з урахуванням сучасних

викликів є вкрай важливим як для наукового розуміння явища, так і для практичної реалізації економічних стратегій на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти конкурентного розвитку активно досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Портера, П. Кругмана, Р. Барро, Й. Шумпетера, Дж. Сакса, а також українських дослідників — О. Воронкової, В. Геєця, І. Лукінова, Л. Лігоненка, С. Кульчицького та інших. Їхні праці присвячені теорії конкурентних переваг, інноваційному розвитку, формуванню людського капіталу, інституційним трансформаціям. Проте, комплексне осмислення глобальних імперативів та аналіз кращих міжнародних практик конкурентного розвитку держав в умовах сучасної турбулентності вимагає подальшого дослідження.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи — узагальнення теоретичних підходів до поняття конкурентного розвитку держав, аналіз впливу глобальних викликів на формування стратегій конкурентоспроможності, а також розробка пропозицій щодо удосконалення національних моделей розвитку з урахуванням міжнародного досвіду.

Відповідно поставленої мети кваліфікаційної бакалаврської роботи сформульовані наступні *завдання*:

- розкрити зміст поняття конкурентного розвитку держави та його основні компоненти;
- систематизувати глобальні імперативи сучасного етапу розвитку;
- охарактеризувати методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності держав;
- проаналізувати позиції провідних держав у міжнародних рейтингах;
- дослідити вплив технологічних, соціальних, екологічних та демографічних чинників на конкурентний потенціал держав;
- узагальнити стратегічні підходи провідних країн до забезпечення конкурентоспроможності;

- визначити перспективи формування ефективної політики конкурентного розвитку у глобальному контексті.

Об'єктом кваліфікаційної бакалаврської роботи є процес конкурентного розвитку держав у глобальному економічному середовищі.

Предметом кваліфікаційної бакалаврської роботи є глобальні виклики, методи та стратегії забезпечення конкурентоспроможності національних економік.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: аналіз і синтез, порівняльний аналіз, систематизація, графічний метод, структурно-функціональний підхід, індексний метод, статистичне узагальнення.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної економічної політики, підготовки управлінських рішень у сфері інноваційного, екологічного та цифрового розвитку, а також у науковій і викладацькій практиці з дисциплін міжнародної економіки, глобалістики та економічної безпеки.

Інформаційна база дослідження. У роботі використано законодавчі акти України, аналітичні матеріали міжнародних організацій (WEF, OECD, IMF, WB), статистичні бази даних, наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, матеріали періодичних видань, звіти та рейтинги.

Структура роботи. Кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1 Поняття та сутність конкурентного розвитку держав

В умовах глобалізації та високої динаміки світових трансформацій категорія конкурентного розвитку набуває особливої актуальності як об'єкт економічного аналізу та практичного стратегічного управління. Зміна технологічних укладів, інтенсифікація міжнародної конкуренції, цифровізація економіки, загострення екологічних викликів та зростання ролі людського капіталу — усі ці фактори формують нові імперативи для країн, що прагнуть забезпечити стале соціально-економічне зростання в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим необхідним є чітке теоретичне осмислення сутності конкурентного розвитку держави. Водночас на сучасному етапі розвитку світового господарства відбувається переосмислення підходів до концепції конкуренції: дедалі більше уваги приділяється не лише створенню вартості, але й її розподілу, інклюзивності економічного зростання та стійкості до глобальних шоків.

Конкурентний розвиток дедалі частіше розглядається не лише як економічна категорія, а як складова національної безпеки, оскільки від його рівня залежать спроможність держави протистояти глобальним ризикам, зміцнювати стратегічну автономію та забезпечувати добробут населення. Відтак, у сучасних підходах зростає роль таких чинників, як цифрова інфраструктура, соціальна згуртованість, науково-дослідний потенціал і ефективність урядування. Його варто розглядати як процес підвищення її здатності забезпечувати економічне зростання на основі ефективного використання ресурсного, інноваційного, управлінського та соціального потенціалу за умови збереження макроекономічної стабільності, екологічної рівноваги та високого рівня життя населення. Такий підхід поєднує у собі як внутрішню спроможність до самостійного розвитку, так і здатність до активної інтеграції в глобальні економічні процеси. Особливої значущості набуває компонент соціальної інклюзії, що охоплює рівність доступу

до ресурсів, можливостей для реалізації трудового та інтелектуального потенціалу населення. Конкурентна держава — це не лише інвестиційно приваблива економіка, а й здорова, освічена, мотивована нація. Розвиток цифрової грамотності, стимулювання підприємницьких ініціатив, формування культури інновацій — усе це перетворюється на стратегічні завдання для урядів країн, які прагнуть утримувати або покращувати свої позиції в глобальних рейтингах конкурентоспроможності.

Водночас сучасна економічна парадигма акцентує на важливості розвитку «економіки знань», у межах якої визначальною конкурентною перевагою виступає якість людського капіталу, здатного до навчання, адаптації та технологічного оновлення. Тому зростає потреба у комплексному підході до формування політики, що враховує не лише традиційні макроекономічні параметри, а й інноваційний, соціальний, екологічний вимір.

На думку М. Портера, національна конкурентоспроможність визначається здатністю країни до створення умов, за яких підприємства можуть ефективно конкурувати на світовому ринку, одночасно підвищуючи продуктивність праці та рівень життя громадян. У своїй концепції «ромба» Портер акцентує увагу на чотирьох ключових групах факторів: умови виробництва, попит, пов'язані й підтримувальні галузі, а також структура, стратегія і конкуренція в межах країни. Згодом ці положення були розширені через поняття системної конкурентоспроможності, яке охоплює інституційні, соціальні, екологічні та інформаційні складові розвитку. Ця модель дозволяє комплексно аналізувати взаємозв'язки між внутрішніми ресурсами держави, зовнішнім економічним середовищем та інституційною здатністю реалізовувати стратегічні цілі.

Це означає, що для досягнення стабільної конкурентоспроможності держава має забезпечити цілісність і синергію усіх складових — від якості освітньої системи та рівня довіри до інституцій до цифрової інфраструктури та екологічної відповідальності бізнесу. Удосконалення взаємодії між державним, приватним та громадським секторами стає визначальним фактором підвищення адаптивності економіки до змін глобального середовища.

Дослідники М. Кругман і П. Барро також наголошують на важливості структурної модернізації, інноваційної активності та якості інститутів у забезпеченні стійкого економічного зростання. Завдяки такій взаємодії формується сприятливий інституційно-економічний клімат, у якому зростають рівень підприємницької ініціативи, інноваційна спроможність малого бізнесу та конкурентність на зовнішніх ринках. Зокрема, Кругман зазначає, що в довгостроковій перспективі саме продуктивність, інвестиції в НДДКР та ефективна політика є визначальними для економічного прогресу, а не лише факторна конкурентоспроможність, яка забезпечує короткострокову вигоду

Барро, у свою чергу, підкреслює важливість сталості державної фінансової політики, включно з прозорим податковим адмініструванням та інвестиціями в інфраструктуру, як передумови для залучення капіталу та підвищення ділової активності. Такий підхід розкриває взаємозв'язок між фіскальною дисципліною, довірою інвесторів і динамікою економічного зростання.

З позиції сучасної економічної науки, конкурентний розвиток охоплює взаємодію низки взаємопов'язаних елементів (рис. 1.1):

- інституційна спроможність держави (верховенство права, прозорість управління, ефективне регулювання);
- ресурсна база та її раціональне використання (енергетичні, трудові, інтелектуальні ресурси);
- інноваційний та технологічний потенціал;
- соціальна інтеграція, інклюзивність та доступ до базових благ (освіта, охорона здоров'я, безпека);
- екологічна стійкість і відповідність принципам сталого розвитку.

Рисунок 1.1 – Структурні елементи конкурентного розвитку держави [6; 37; 40]

Також вагоме значення має міжнародна оцінка конкурентного розвитку, яка здійснюється за допомогою індексів, зокрема:

- Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) від WEF;
- Індексу легкості ведення бізнесу (Doing Business);
- Індексу економічної свободи (Heritage Foundation);
- Індексу людського розвитку (Human Development Index, UNDP).

Ці рейтинги дозволяють здійснювати порівняльний аналіз між країнами, визначати сильні й слабкі сторони державного управління, інституційної спроможності та рівня розвитку інфраструктури. Наприклад, згідно з GCI-2019, країни, які демонструють найвищий рівень конкурентного розвитку (Сінгапур, США, Нідерланди), відзначаються стабільною інституційною системою, високою інноваційністю та відкритістю до міжнародного бізнесу. Такі показники не лише фіксують поточний стан економіки, але й формують очікування інвесторів, бізнесу та суспільства щодо подальшого розвитку. Використання рейтингових даних у стратегічному плануванні дозволяє точніше виявляти пріоритетні напрями реформ і точково залучати міжнародну підтримку.

При цьому ключовими чинниками їх успіху виступають довгострокове стратегічне планування, ефективна взаємодія держави з приватним сектором, а також інвестиції в освіту, цифрові технології та енергоефективність. Аналіз таких практик дозволяє іншим державам адаптувати перевірені інструменти до власного контексту.

Підсумовуючи можемо зробити висновок, що конкурентний розвиток є багатовимірним та динамічним процесом, який поєднує макроекономічні, соціальні, технологічні й інституційні чинники. Він вимагає системного підходу до формування національної стратегії, що враховує глобальні імперативи, такі як інноваційність, цифровізація, екологічна безпека та людський капітал, що забезпечують довгострокову конкурентоспроможність держави на міжнародній арені. В умовах гібридних загроз, нестабільних ринків та технологічної революції стратегія конкурентного розвитку має бути адаптивною, ціннісно орієнтованою та базуватись на ефективному управлінні знаннями та ресурсами.

Таким чином, розуміння сутності конкурентного розвитку має ґрунтуватися на інтеграції різних дисциплін — економіки, управління, соціології, екології — що дозволяє сформувати ефективну державну політику, здатну забезпечити проривний розвиток навіть в умовах глобальної нестабільності.

1.2 Теоретичні та методологічні підходи до оцінювання конкурентного розвитку держав

Ефективна розробка стратегій забезпечення конкурентного розвитку держави неможлива без чіткого та обґрунтованого інструментарію оцінювання рівня конкурентоспроможності. Теоретичні засади цього процесу охоплюють комплекс економічних, соціальних, інституційних і технологічних характеристик, які дозволяють кількісно вимірювати та порівнювати потенціал різних країн до сталого розвитку в умовах глобальної конкуренції. Оцінювання

конкурентоспроможності потребує поєднання кількісного аналізу статистичних даних з експертним баченням тенденцій розвитку. Саме це забезпечує глибоке розуміння не лише поточного стану економіки, а й її довгострокової перспективи. Такі підходи особливо актуальні в умовах, коли на перший план виходять нематеріальні чинники зростання — людський капітал, інноваційна спроможність, якість регуляторного середовища.

Ці підходи базуються на системному аналізі як традиційних макропоказників (ВВП на душу населення, продуктивність праці), так і більш гнучких індикаторів, що відображають структурну складову економіки — інноваційність, адаптивність до змін, стійкість до криз. До прикладу, продуктивність праці дедалі частіше розглядається не як наслідок використання ресурсів, а як індикатор технологічної зрілості та організаційної ефективності. Водночас цифрова трансформація вимагає врахування таких критеріїв, як проникнення широкосмугового Інтернету, рівень автоматизації бізнес-процесів, охоплення цифровими державними послугами. Важливу роль відіграють також якісні параметри — рівень довіри до інституцій, якість освіти, ступінь цифровізації, які все частіше включаються до міжнародних індексів. Ці параметри важко виміряти безпосередньо, але вони мають вирішальне значення для довгострокової конкурентоспроможності. Наприклад, країни з високим рівнем довіри до влади та ефективним правосуддям демонструють кращі результати в залученні інвестицій, у той час як слабка інституційна якість часто виступає бар'єром для зростання навіть за наявності природних чи фінансових ресурсів. Таким чином, сучасна методологія оцінювання конкурентоспроможності держави вимагає інтеграції як жорстких економічних показників, так і м'яких соціально-інституційних факторів, що забезпечує більш повне уявлення про її позиції в глобальній системі.

У науковій літературі виокремлюють декілька підходів до оцінювання конкурентного розвитку держав:

Факторний підхід

Факторний підхід до оцінювання конкурентоспроможності держав ґрунтується на визначенні, кількісному вимірюванні та порівняльному аналізі ключових ресурсів і умов, що забезпечують економічне зростання та розвиток національного потенціалу. У межах цього підходу конкурентоспроможність трактується як результат дії сукупності факторів виробництва, які прямо або опосередковано впливають на продуктивність праці, рівень інноваційності, ефективність використання капіталу та зовнішньоекономічну активність країни.

Цей підхід є фундаментальним у класичній політичній економії, де домінує концепція, що конкурентна перевага країни виникає з наявності природних і людських ресурсів. Проте в сучасних умовах усе частіше порушується питання про якість використання цих факторів і здатність держави трансформувати їх у стійке економічне зростання.

До таких ключових факторів зазвичай відносять:

- трудові ресурси (кількість і якість робочої сили, структура зайнятості, рівень професійної освіти);
- природні ресурси (наявність енергетичних, мінеральних, земельних та водних ресурсів);
- інфраструктура (транспортна, енергетична, цифрова, логістична);
- фінансовий капітал (обсяг внутрішніх і зовнішніх інвестицій, доступ до кредитування);
- розвиненість ринків (товарного, праці, фінансового);
- інституційні умови (податкове регулювання, правова система, адміністративна спроможність).

Також до актуальних факторів дедалі частіше додаються показники енергетичної незалежності, науково-технічного потенціалу, рівень підприємницької активності малого та середнього бізнесу, що свідчить про розширення фокусу факторного аналізу.

Одним із провідних теоретиків цього підходу є П. Кругман, який акцентує увагу на тому, що традиційна перевага у вигляді наявності великої кількості

ресурсів може забезпечити лише початкову конкурентоспроможність. Для довгострокового розвитку, на його думку, вирішальне значення мають інвестиції у продуктивність: у наукові дослідження та розробки (НДДКР), модернізацію промисловості, цифрову трансформацію, підвищення якості освіти та підготовку висококваліфікованих кадрів.

Крім того, Кругман підкреслює, що орієнтація лише на цінову конкурентоспроможність у сучасній економіці є хибною стратегією. Натомість країни мають розвивати унікальні нефінансові переваги — технології, знання, організаційну культуру.

Варто зазначити, що сучасне трактування факторного підходу дедалі частіше доповнюється такими поняттями, як інтелектуальний капітал, технологічна база, екологічна ефективність та інформаційна відкритість, що свідчить про його еволюцію від суто ресурсного до структурно-функціонального підходу в умовах нової економіки.

Загалом, факторний підхід дозволяє здійснити комплексний аналіз національного потенціалу, визначити сильні та слабкі сторони держави з точки зору ресурсної бази, а також сформулювати рекомендації щодо підвищення ефективності їх використання. Його доцільно застосовувати як базову складову у межах ширших систем оцінювання конкурентоспроможності, зокрема у поєднанні з інституційними та індексними методами.

Особливо ефективним цей підхід є для країн, що перебувають на початкових етапах індустріалізації або модернізації, де першочергового значення набуває ефективне залучення внутрішніх резервів економіки.

Системний підхід

Вважає конкурентний розвиток багатофакторним та взаємопов'язаним процесом. Держава розглядається як цілісна соціально-економічна система, в межах якої кожен елемент — інститути, технології, освіта, соціальна політика — взаємодіє з іншими складовими національної економіки. Взаємозв'язок між цими елементами формує загальний рівень ефективності функціонування економіки та її здатність до адаптації у динамічному глобальному середовищі.

Такий підхід ґрунтується на міждисциплінарному аналізі, що включає економічні, політичні, екологічні та культурні чинники, які формують конкурентоспроможність держави. Головна ідея полягає в тому, що від ефективності взаємодії між підсистемами залежить загальна стійкість і результативність національної економіки.

У межах цього підходу особлива увага приділяється не лише наявності окремих факторів, а саме якості їх функціонування та ступеню взаємодії. Наприклад, наявність сучасної інфраструктури є малоефективною без підготовленої робочої сили, а інноваційний потенціал не реалізується без належного інституційного середовища. Таким чином, системний підхід вимагає координації між політиками у сфері економіки, освіти, безпеки, екології та управління.

Основними структурними елементами конкурентної спроможності держави в системному підході виступають:

- інститути (якість правової системи, незалежність судової влади, прозорість державного управління);
- інфраструктура (транспортна, енергетична, цифрова, логістична);
- освіта і підготовка кадрів (доступність та якість освіти, професійне навчання, дослідницький потенціал);
- ринок товарів і послуг (ефективність регулювання, рівень конкуренції, бар'єри входу);
- ринок праці (гнучкість зайнятості, стимулювання продуктивності праці);
- фінансова система (доступ до капіталу, стабільність банківського сектору);
- інноваційний потенціал (інвестиції в НДДКР, співпраця між бізнесом і наукою).
- екологічна сталість (наявність програм збереження довкілля, підтримка "зеленої" економіки, ефективне управління ресурсами);

- цифрова трансформація (інтеграція ІКТ у державне управління, цифрові послуги для бізнесу та громадян);
- регіональний розвиток (просторовий баланс у розміщенні інфраструктури та можливостей, зниження рівня диспропорцій).

Найбільш повно цю концепцію реалізовано у методології Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI), що розроблений Всесвітнім економічним форумом. У його основі — 12 «стовпів» конкурентоспроможності, які структурно охоплюють всі ключові сфери: інститути, інфраструктуру, макроекономічне середовище, охорону здоров'я, освіту, ринки товарів, ринок праці, фінансову систему, розмір ринку, технології, інновації та бізнес-динаміку.

Кожен із цих стовпів не оцінюється ізольовано, а розглядається як взаємозалежний елемент, який може підсилити або послабити інші. Саме у цьому полягає практична цінність системного підходу, що дає змогу бачити державу як цілісну конкурентну одиницю, а не як сукупність несумірних параметрів.

Таким чином, системний підхід дає змогу комплексно оцінити взаємозалежність усіх складових, що визначають рівень конкурентоспроможності країни, і сформувати цілісну стратегію її розвитку в довгостроковій перспективі.

Він також дозволяє виявити критичні розриви між сферами (наприклад, між освітою та ринком праці або між регіональним розвитком і транспортною інфраструктурою), що потребують першочергового втручання. Застосування системного підходу забезпечує адаптивність державної політики до нових викликів і формує основу для стійкого зростання в умовах глобальної турбулентності.

Інституційний підхід

Зосереджується на якості управління, ефективності правової системи, боротьбі з корупцією, рівні прозорості регулювання. Відповідно до підходу Д. Норта та його послідовників, саме інститути — формальні та неформальні правила — визначають можливості для економічного розвитку та позицію країни в глобальній конкуренції.

Цей підхід ґрунтується на розумінні, що ефективні інституції створюють передбачуване середовище для ведення бізнесу, забезпечують захист прав власності, сприяють інноваційній активності та знижують транзакційні витрати. Водночас слабкість інституцій призводить до неефективного розподілу ресурсів, тінізації економіки та втрати інвестиційної привабливості.

У межах цього підходу конкурентоспроможність держави трактується не як технічна або ресурсна перевага, а як результат функціонування якісних політичних, правових та адміністративних інститутів, які створюють передбачуване, стабільне і справедливе середовище для всіх учасників економічних відносин.

Ключовим індикатором ефективності інституцій є рівень довіри до органів влади, спроможність судової системи захищати права, а також стабільність регуляторного середовища, що особливо важливо для стратегічного планування бізнесу та залучення прямих іноземних інвестицій.

Основними інституційними чинниками, що впливають на конкурентоспроможність, є:

- верховенство права (незалежність судової системи, дотримання прав власності);
- антикорупційна політика (прозорість у використанні публічних коштів, ефективність контролюючих органів);
- якість регуляторного середовища (прості, зрозумілі правила для ведення бізнесу, стабільність нормативної бази);
- якість державного управління (професійність, ефективність, результативність діяльності органів влади);
- політична стабільність і прогнозованість політичного курсу;
- захист прав інвесторів та ефективність механізмів вирішення комерційних спорів.
- наявність механізмів електронного урядування та доступу до публічної інформації;

- ефективність механізмів громадського контролю та залучення громадян до прийняття рішень;
- незалежність антимонопольної політики й здатність обмежувати зловживання ринковою владою.

Прихильники інституційного підходу вважають, що саме інститути формують рамкові умови для використання інших факторів розвитку — таких як праця, капітал, інновації чи природні ресурси. Навіть за наявності значного ресурсного потенціалу країна не зможе досягти сталого зростання без ефективної інституційної системи.

Зокрема, слабкість інститутів спричиняє низький рівень податкової дисципліни, низьку ефективність публічних витрат і відсутність довгострокових інвестиційних стратегій. Економіки з дефіцитом інституційної довіри вразливі до політичних криз, інфляційних шоків і відтоку капіталу.

Застосування цього підходу особливо актуальне для країн із перехідною економікою, де інституційні перетворення є ключовою умовою входження у коло висококонкурентних держав. Міжнародні індекси, зокрема Індекс сприйняття корупції (CPI), Індекс верховенства права (WJP Rule of Law Index), Governance Indicators (World Bank), дозволяють кількісно оцінювати інституційну спроможність та порівнювати країни між собою.

Ці інструменти дають змогу урядам і міжнародним організаціям виявляти слабкі місця в інституційній архітектурі, а також коригувати пріоритети реформ. Наприклад, у країнах Балтії поліпшення позицій в індексах верховенства права стало каталізатором зростання інвестицій і зменшення корупційних ризиків.

Таким чином, інституційний підхід забезпечує глибше розуміння фундаментальних причин економічного зростання та дозволяє формувати стратегічні напрями реформ для підвищення конкурентоспроможності держави.

У контексті глобалізації та цифрової епохи роль інститутів посилюється, адже саме вони визначають здатність держави адаптуватися до нових технологічних і соціальних викликів. Від ефективності інституційної системи

залежить здатність країни утримати таланти, розвивати науку й інновації, а також забезпечити сталу зайнятість і соціальну згуртованість.

Інтегральний підхід (індексний)

Передбачає розрахунок узагальненого показника конкурентоспроможності шляхом нормування та зважування окремих індикаторів. У межах цього підходу кожному показнику надається відповідна вага залежно від його впливу на загальний рівень конкурентоспроможності. В результаті формується інтегральна оцінка, яка дозволяє здійснити міжкраїнне порівняння, виявити динаміку змін та визначити пріоритети політики.

Цей підхід є зручним інструментом для урядів, міжнародних організацій, інвесторів і дослідників, оскільки дозволяє узагальнити багатовимірну інформацію в одному числовому показнику, що забезпечує простоту сприйняття та порівнянність.

Прикладом є інтегральний індекс конкурентного розвитку Світового банку, який включає такі блоки:

- макроекономічне середовище (рівень інфляції, державного боргу, платіжного балансу);
- бізнес-клімат (умови започаткування бізнесу, податкове навантаження, регуляторна прозорість);
- інноваційна активність (витрати на НДДКР, кількість патентів, трансфер технологій);
- інституційна якість (ефективність уряду, захист прав власності, боротьба з корупцією);
- екологічна стабільність (викиди CO₂, частка ВДЕ, управління природними ресурсами).
- цифрова трансформація (індекси доступу до Інтернету, поширення 5G, електронне врядування);
- соціальна інклюзія (доступ до освіти, охорони здоров'я, гендерна рівність, соціальна мобільність);

- людський капітал (рівень знань, компетенцій і здоров'я населення).

Сутність цього підходу полягає у створенні єдиного кількісного показника, який поєднує різні аспекти функціонування економіки. Це забезпечує комплексність оцінки конкурентоспроможності та дозволяє відслідковувати тенденції розвитку країни в порівнянні з іншими державами.

До прикладу, зміна індексу конкурентоспроможності на 2–3 позиції може бути сигналом про успішність або неефективність поточних економічних реформ, що важливо як для внутрішнього моніторингу, так і для зовнішніх партнерів.

Серед переваг підходу слід зазначити:

- можливість узагальненої оцінки рівня конкурентоспроможності національної економіки;
- зручність для стратегічного планування та моніторингу реформ;
- прозорість для інвесторів і міжнародних партнерів.
- наочність результатів, що дозволяє комунікувати економічні досягнення в публічному просторі;
- уніфікованість методик, що дає змогу порівнювати навіть країни з різними рівнями розвитку.

Водночас підхід має і певні обмеження, зокрема:

- суб'єктивність у визначенні вагових коефіцієнтів;
- залежність від доступності та якості статистичних даних;
- складність обліку специфіки окремих країн.
- ризик перекручення реальної картини через агрегацію даних, коли окремі важливі відхилення можуть залишитися непоміченими;
- можливість маніпуляцій з показниками на рівні первинної звітності, особливо у країнах із низьким рівнем прозорості.

Інтегральний підхід широко застосовується міжнародними організаціями при складанні глобальних рейтингів, таких як Global Competitiveness Index (GCI), Global Innovation Index (GII), Human Development Index (HDI) та інших. Його

результати часто використовуються урядами для оцінки ефективності економічної політики, виявлення слабких місць та формування реформаторських стратегій.

Індексний підхід також дозволяє візуалізувати прогрес у вигляді "теплових карт", діаграм та таблиць, що робить його ефективним для презентації на міжурядових переговорах, у медіа та освітніх програмах.

Таким чином, інтегральний підхід виступає потужним аналітичним інструментом, що дозволяє узагальнити великий обсяг багатовимірної інформації та сформувати на її основі цілісну оцінку конкурентного стану держави.

Таблиця 1.1 – Провідні індекси конкурентного розвитку держави [1; 2; 3; 4; 5]

Назва індексу	Інституція	Основні компоненти	Переваги	Недоліки
GCI (WEF)	Всесвітній економічний форум	12 стовпів: інститути, інфраструктура, макроекономіка, охорона здоров'я, освіта, ринок товарів, праці, інновації тощо	Глибина, системність	Частково суб'єктивні оцінки
Doing Business	Світовий банк	Регулювання бізнесу, ліцензування, оподаткування	Орієнтація на практику	Вузькість охоплення
Індекс економічної свободи	Heritage Foundation	Право власності, державне втручання, відкритість ринку	Простота, щорічність	Ідеологічна заангажованість
HDI	UNDP	Дохід, тривалість життя, освіта	Людиноцентричність	Не враховує інститути, бізнес
Environmental Performance Index	Yale, Columbia	Якість повітря, води, кліматична політика	Орієнтація на «зелену» трансформацію	Не охоплює економічну частину

В умовах глобальної конкуренції та турбулентності такий підхід дозволяє формувати обґрунтовану економічну політику, ранжувати напрями реформ та

здійснювати ефективне порівняння з лідерами ринку, а також використовувати результати як орієнтир у зовнішньоекономічній та інвестиційній діяльності.

Таким чином, кожен з підходів має власну логіку, сильні й слабкі сторони, а найбільш ефективним вважається комбіноване використання кількох методик, що дозволяє оцінити як структурні передумови розвитку, так і ефективність реалізації державної стратегії в умовах глобальних викликів. Об'єктивна й комплексна оцінка конкурентного розвитку виступає ключовим інструментом стратегічного планування, формування реформ і залучення міжнародних партнерів.

Методологічні підходи до оцінювання конкурентоспроможності держав

Оцінювання конкурентоспроможності держави є складним багатофакторним процесом, який потребує використання комплексних підходів і системи багатовимірних показників. Сучасна методологія передбачає застосування інтегральних індексів, розроблених міжнародними організаціями, які дозволяють оцінити позиції країн за основними напрямками економічного, соціального, інституційного й технологічного розвитку. Серед найпоширеніших інструментів оцінювання виділяють Global Competitiveness Index (GCI), Global Innovation Index (GII), Doing Business Index, Human Capital Index (HCI), кожен з яких має свою методологічну специфіку, переваги та обмеження.

Узагальнення даних з кількох незалежних джерел дає змогу не лише зменшити ризики спотворення результатів, а й отримати збалансовану картину, що охоплює економіку, соціальну політику, науку, управління, екологію та інституційне середовище.

Global Competitiveness Index (Індекс глобальної конкурентоспроможності)

Індекс розробляється Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) і є одним з найавторитетніших джерел порівняльної оцінки конкурентоспроможності країн світу. Методологія GCI враховує 12 стовпів конкурентоспроможності, об'єднаних у групи:

- інституційне середовище,
- інфраструктура,
- макроекономічна стабільність,

- людський капітал та ринок праці,
- інновації й технології.

Особливістю GCI є його системність, збалансоване поєднання кількісних (статистичних) і якісних (опитування експертів) даних. Важливо, що у GCI враховуються не лише прямі економічні показники, а й такі аспекти, як прозорість публічної політики, довіра до інституцій, якість регіонального управління. Саме тому цей індекс широко використовується в міжнародних звітах з оцінки інвестиційної привабливості. Разом з тим, до недоліків методології можна віднести часткову суб'єктивність оцінок, залежність від структури опитувань, а також відсутність врахування окремих нових викликів, таких як кібербезпека чи цифрова нерівність.

Global Innovation Index (Глобальний індекс інновацій)

Індекс формується за спільної участі Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), INSEAD та Cornell University. Його мета — оцінити здатність країн до впровадження та створення інновацій. GII базується на 80 індикаторах, згрупованих у дві основні категорії:

-Інноваційний вхід (інститути, людський капітал, інфраструктура, розвиток ринку);

-Інноваційний вихід (результати знань, творчі результати).

Індекс особливо корисний для оцінки ефективності державної підтримки НДДКР, взаємодії науки з бізнесом, розвитку стартапів та національних інноваційних кластерів. Окрему увагу приділено рівню цифрової трансформації, кількості наукових публікацій та патентів.

Перевагою GII є його орієнтація на інноваційну діяльність, яка сьогодні є основою конкурентного розвитку. Водночас GII не враховує достатньою мірою інституційну стабільність, макроекономічні умови та соціальну інтеграцію.

Doing Business Index (Індекс легкості ведення бізнесу)

Розроблений Світовим банком, цей індекс оцінював (до 2021 року включно) зручність ведення підприємницької діяльності в країнах за низкою критеріїв:

- реєстрація бізнесу,
- отримання дозволів,
- підключення до електромережі,
- доступ до кредитів,
- захист прав інвесторів,
- оподаткування,
- виконання контрактів,
- вирішення неплатоспроможності.

Індекс став популярним через свою практичну орієнтованість та простоту використання в державній політиці. Основним його недоліком було вузьке охоплення — він не враховував інновації, соціальні аспекти, макроекономічну стабільність, а також піддавався методологічній критиці після виявлених маніпуляцій з даними в окремих країнах. На сьогодні Світовий банк припинив оновлення Doing Business, але ряд країн продовжує використовувати його структуру як внутрішній індикатор бізнес-регулювання.

Human Capital Index (Індекс людського капіталу)

Розроблений Світовим банком для оцінки того, наскільки ефективно країни перетворюють потенціал населення на продуктивність і конкурентоспроможність.

Індекс ґрунтується на трьох ключових компонентах:

- виживання дітей (очікувана тривалість життя),
- якість освіти (тривалість і результативність навчання),
- здоров'я населення (рівень дитячої смертності, харчування, фізичний розвиток).

Цей індекс вважається надзвичайно важливим для довгострокового прогнозування економічного потенціалу країни. Він також є орієнтиром для розробки освітньої та охороноздоровчої політики. Наприклад, країни з високими

НСІ-показниками — Фінляндія, Сінгапур, Канада — мають вищу стійкість до економічних шоків.

НСІ дозволяє оцінити довгострокові перспективи економічного зростання та інвестиційну привабливість у сфері людського капіталу. Проте обмеженість кількості індикаторів, а також зосередженість лише на потенціалі, без урахування ринкової реалізації, звужує його використання як єдиного показника конкурентоспроможності.

Таблиця 1.2 – Порівняльна характеристика міжнародних індексів конкурентоспроможності [12; 13; 14; 15; 18]

Індекс	Організація	Основні компоненти	Переваги	Обмеження
GCI	WEF	12 стовпів: інститути, інфраструктура, ринки, інновації	Системність, міжкрайне порівняння	Часткова суб'єктивність
GII	WIPO, INSEAD	Інноваційний вхід/вихід	Фокус на інноваціях	Недостатнє охоплення економіки
Doing Business	Світовий банк	Регуляторне середовище	Прикладна орієнтація	Методологічні ризики
НСІ	Світовий банк	Освіта, здоров'я, виживання	Орієнтація на людину	Вузька база даних

Таким чином, використання міжнародних індексів дозволяє не лише оцінити поточний рівень конкурентоспроможності країни, а й визначити стратегічні пріоритети її розвитку. Проте кожен з них має власну методологію і не може розглядатися у відриві від інших. Найбільш обґрунтованим є комплексний підхід, який передбачає порівняльне використання кількох індикаторів для формування цілісного уявлення про сильні й слабкі сторони державної політики в сфері конкурентного розвитку.

Проведений аналіз доводить, що оцінювання конкурентного розвитку держав є складним, багаторівневим процесом, який вимагає міждисциплінарного підходу та врахування широкого спектра економічних, інституційних, соціальних і технологічних факторів. Кожен з розглянутих підходів — факторний, системний, інституційний та інтегральний — має власну теоретичну базу, інструментарій та область застосування. Їх поєднання дозволяє забезпечити більш глибоке, об'єктивне й комплексне розуміння стану та динаміки конкурентоспроможності національної економіки.

Факторний підхід забезпечує аналіз ресурсної бази та виробничих можливостей країни, системний — дозволяє врахувати взаємозв'язки між ключовими елементами економічної системи, інституційний — фокусує увагу на якості управління та стабільності інституційного середовища, а інтегральний — надає зручний агрегований показник для міжкраїнних порівнянь. Водночас методології провідних міжнародних індексів, таких як GCI, GPI, Doing Business, HSI, дозволяють вимірювати конкурентний розвиток на основі широкого кола стандартизованих індикаторів і порівнювати ефективність державної політики в глобальному контексті.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективна оцінка конкурентного розвитку держав потребує використання комбінованих методологічних підходів, що поєднують кількісний аналіз, експертні оцінки та стратегічне бачення. Такий підхід створює передумови для формування дієвих механізмів політики, спрямованих на посилення національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

1.3 Глобальні імперативи сучасності

Поглиблення глобалізаційних процесів, цифрова трансформація економік, посилення кліматичних ризиків, геополітична нестабільність та демографічні трансформації — усе це формує нові імперативи для держав, які прагнуть забезпечити сталий конкурентний розвиток. Ці імперативи є універсальними викликами, що визначають стратегічний вектор функціонування національних економік у XXI столітті, незалежно від рівня їх розвитку.

Вони вимагають від урядів не просто оперативного реагування, а системного перегляду економічної політики, зміни моделі державного управління та активного залучення нових технологій і знань до процесу формування національних стратегій.

Цифровізація як ключовий драйвер розвитку

Цифровізація стала одним із провідних чинників структурної трансформації економіки та конкурентного середовища. Йдеться не лише про впровадження ІТ-рішень у бізнес-процеси, а й про формування принципово нових моделей виробництва, обміну, споживання та управління. У рамках Четвертої промислової революції (Industry 4.0) цифрові технології — зокрема штучний інтелект, великі дані (Big Data), Інтернет речей (IoT), блокчейн, автоматизація — стають інструментами підвищення продуктивності, якості управління та інноваційної активності.

Цифрові платформи змінюють логіку економічної взаємодії, сприяючи розвитку електронної комерції, креативної економіки, цифрових валют і смарт-контрактів. Цей процес охоплює не лише розвинені, а й країни, що розвиваються, які активно використовують мобільні технології для фінансової інклюзії та розвитку послуг.

Згідно з даними OECD, цифрово зрілі економіки демонструють вищу динаміку ВВП, конкурентоспроможності та зайнятості. Наприклад, у країнах G20 частка цифрових послуг у структурі експорту перевищує 25 %, що свідчить про

глибоку інтеграцію ІКТ у глобальні ланцюги створення вартості. Водночас цифрова нерівність між країнами та регіонами залишається проблемою, що посилює соціально-економічну поляризацію.

Актуальним стає питання цифрової грамотності населення, розбудови кібербезпеки, впровадження електронного урядування, цифрової ідентичності та захисту персональних даних — усі ці аспекти прямо впливають на рівень довіри до держави та її спроможність ефективно управляти.

Кліматичні зміни та екологічна трансформація

Зміна клімату набуває характеру глобального виклику, що безпосередньо впливає на економічну стабільність, продовольчу безпеку, енергетику та здоров'я населення. Часті екстремальні погодні явища, зменшення доступності природних ресурсів, деградація ґрунтів і водних джерел потребують трансформації економік у напрямі сталого розвитку. Затоплення прибережних територій, лісові пожежі, дефіцит прісної води та зниження врожайності — усе це чинники, які вже сьогодні зумовлюють економічні втрати, зміну міграційних потоків та політичну нестабільність у низці регіонів.

Виконання положень Паризької кліматичної угоди та European Green Deal стало визначальним для розробки національних екологічних стратегій. Переорієнтація на «зелену» енергетику, скорочення викидів CO₂, підтримка циркулярної економіки та ESG-принципів формують нові умови глобальної конкуренції.

Уряди все частіше впроваджують зелені облігації, податкові пільги для екологічно чистих виробництв, а також карбонове регулювання. Ефективність екологічної політики безпосередньо впливає на доступ до міжнародного фінансування та інвестиційні рейтинги.

Держави, які вчасно адаптуються до цих змін, здобувають не лише екологічні, а й економічні переваги — через зниження енерговитрат, доступ до інвестицій та підтримку міжнародних партнерів.

Геоелектронічні трансформації та зсуви глобальних центрів сили

Світова економіка переживає масштабні геоекономічні трансформації: послаблення глобальних торговельних правил, посилення регіоналізації, зростання ролі Азійсько-Тихоокеанського регіону. Військово-політична конфронтація, санкційна політика, протекціонізм та торговельні війни між США, Китаєм, РФ та ЄС змінюють структуру глобального економічного порядку. Глобальні ланцюги постачання дедалі частіше зазнають перебудови, внаслідок чого компанії та держави шукають нових партнерів, скорочують залежність від окремих ринків і зміцнюють економічний суверенітет.

На фоні послаблення багатосторонніх інститутів (WTO, IMF, UN) все більше країн обирають модель стратегічного автономізму, посилюючи внутрішню економічну безпеку. У таких умовах держави, які володіють стратегічною гнучкістю та економічною диверсифікацією, здатні утримувати конкурентні позиції. Формуються нові геоекономічні блоки: RCEP в Азії, Ініціатива “Пояс і Шлях”, зростає роль BRICS+, а окремі країни активно розвивають партнерства Південь–Південь як альтернативу традиційним західним форматам.

Демографічні зрушення

Демографічні тенденції мають довготривалий та системний вплив на національну економіку. З одного боку, в окремих регіонах світу (ЄС, Японія) відбувається старіння населення, що призводить до дефіциту робочої сили та зростання навантаження на пенсійні системи. З іншого боку, у країнах Африки, Південної Азії спостерігається демографічний вибух, що створює як потенціал зростання, так і виклики соціальної інтеграції. Головними наслідками цих процесів є зміна структури споживання, необхідність модернізації освітньої системи та перебудови ринку праці в умовах автоматизації й зменшення частки молоді у працездатному віці.

Зниження рівня народжуваності, міграційні потоки, урбанізація — ці фактори зумовлюють потребу в нових соціальних політиках, трансформації ринку праці та інвестицій у людський капітал. Сучасна конкуренція між державами вже відбувається не лише за ресурси чи інвестиції, а за таланти — молодих, освічених, мобільних людей. Від здатності держави створити привабливі умови для їхнього

розвитку залежить її майбутнє місце у світовій ієрархії. Конкурентоспроможність держави дедалі більше залежить від здатності управляти демографічними ризиками та стимулювати продуктивну зайнятість.

Воєнні конфлікти та глобальна безпека

Останнє десятиліття відзначено зростанням кількості збройних конфліктів, міжнародного тероризму, гібридних загроз, що безпосередньо впливають на економічні процеси, інвестиційний клімат і логістичні ланцюги. Приклад повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році продемонстрував, наскільки критичним є фактор безпеки у забезпеченні економічної стабільності. Такі події впливають на глобальну інфляцію, ринки енергоресурсів, продовольчу безпеку, формування нових альянсів безпеки (наприклад, AUKUS, посилення НАТО, розширення оборонного співробітництва в Азії).

Держави з низьким рівнем безпеки стикаються з відтоком капіталу, зниженням експорту, девальвацією національної валюти, падінням рейтингу. Водночас країни, які забезпечують стратегічну обороноздатність і мають гнучку систему кризового управління, здатні мінімізувати негативні ефекти та зберегти конкурентоспроможність навіть у період глобальних шоків. Розвиток оборонної промисловості, кіберзахисту, систем раннього попередження, участь у міжнародних миротворчих операціях — стають новими критеріями довготривалої економічної безпеки. Аналіз сучасних глобальних імперативів підтверджує, що конкурентний розвиток держав більше не може будуватись виключно на класичних економічних факторах. Нові виклики — цифровізація, екологічна трансформація, геоекономічна нестабільність, демографічні зрушення та загрози безпеці — формують складне середовище, у якому держава повинна діяти проактивно та системно. Ці імперативи не є тимчасовими трендами, а довготривалими факторами, що визначають архітектуру глобального економічного порядку.

Успішне реагування на ці виклики вимагає від держав глибокої трансформації стратегічного планування, реформування інституцій, розвитку людського капіталу та наращування технологічного потенціалу. Водночас

здатність адаптуватися до цифрових інновацій, реалізувати принципи сталого розвитку, забезпечити внутрішню безпеку та гнучкість у міжнародних відносинах

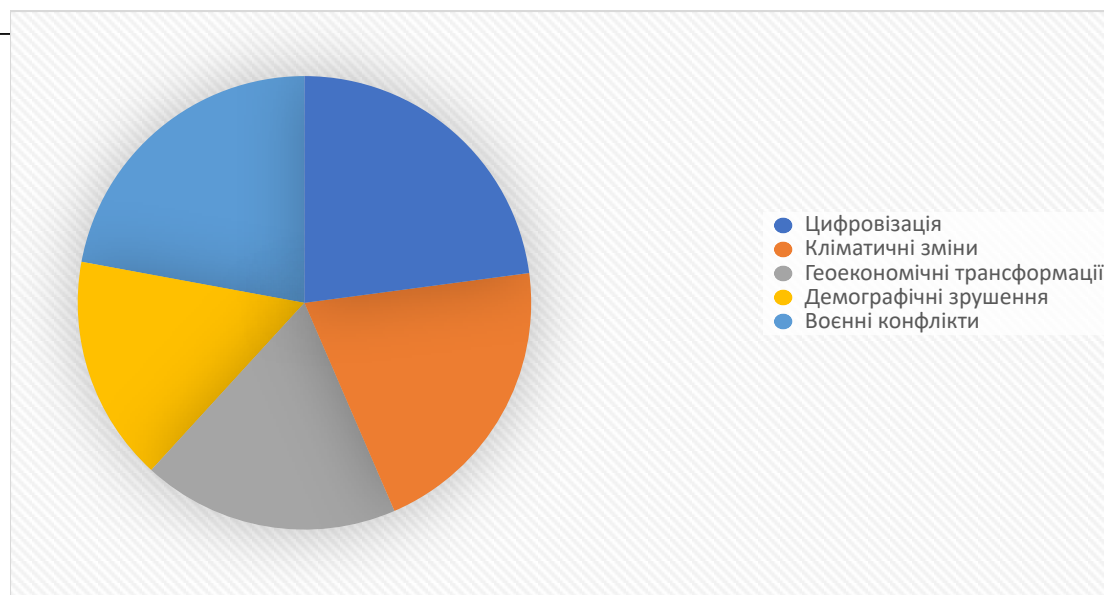

Рисунок 1.2

31]

У такому контексті важливо не лише ідентифікувати загрози, а й перетворити їх на точки зростання — через модернізацію, інвестиції в освіту, підтримку підприємництва, децентралізацію та зміцнення демократії.

Таким чином, глобальні імперативи сучасності виступають не лише як зовнішні обмеження, а й як каталізатори стратегічних змін. Вони визначають напрям майбутніх реформ і формують нову логіку державної політики, орієнтованої на довгострокову стійкість і конкурентоспроможність у мінливому світовому середовищі.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ НА КОНКУРЕНТНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВ

2.1. Конкурентна позиція провідних держав у глобальних рейтингах

Аналіз конкурентної позиції держав у глобальних рейтингах є важливою передумовою формування ефективної економічної політики, орієнтованої на досягнення стійкого розвитку, залучення інвестицій, інтеграцію в міжнародну економічну систему та зміцнення національної економічної безпеки. Рейтинги конкурентоспроможності, розроблені авторитетними міжнародними організаціями, дозволяють порівнювати країни за багатьма параметрами, визначати слабкі місця та формувати обґрунтовані стратегічні пріоритети. У період зростаючої глобальної конкуренції та політичної фрагментації, ці індекси виконують роль об'єктивного зовнішнього дзеркала, що дозволяє країнам коригувати політику відповідно до динаміки світових тенденцій.

Серед найбільш визнаних глобальних інструментів оцінювання конкурентного розвитку держав є Global Competitiveness Index (GCI), що розробляється Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum, WEF). Методологія індексу охоплює 12 стовпів (pillars), згрупованих у чотири блоки:

- фактори, що створюють основу (інститути, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я);
- фактори підвищення ефективності (освіта і навички, ринки товарів, ринок праці, фінансова система, розмір ринку);
- фактори інноваційного потенціалу (спроможність до впровадження технологій, інноваційна екосистема, динаміка бізнесу);
- цифрова трансформація та адаптація до змін (інтеграція ІКТ, спроможність до змін, стійкість інституцій).

Важливою особливістю GCI є його здатність демонструвати не лише поточний стан розвитку, але й довгостроковий потенціал країни до адаптації, модернізації та посилення позицій у глобальній конкуренції. Індекс відображає

баланс між економічною стабільністю та динамічністю інституційних змін, що робить його стратегічним інструментом оцінки готовності країн до викликів майбутнього.

У 2019 році, який був останнім роком повноцінного обчислення рейтингу до пандемії COVID-19, лідерські позиції у GCI посідали країни з високим рівнем інституційної зрілості, інноваційної активності та цифрової інтеграції:

- Сінгапур — 1 місце (84.8 бала),
- США — 2 місце (83.7 бала),
- Гонконг, Нідерланди, Швейцарія, Японія, Німеччина — у ТОП-10.

Ці країни системно реалізують стратегії з диверсифікації економіки, посилення цифрової компетентності населення, а також формують привабливе середовище для стартапів і венчурного капіталу. Їхній приклад засвідчує, що сталий конкурентний розвиток базується не лише на історично успадкованих перевагах, а на проактивному реформуванні всіх сфер державної політики. До того ж, лідери рейтингу вирізняються стабільною фінансовою системою, передбачуваною регуляторною політикою, відкритістю до міжнародної кооперації та високим рівнем інвестиційної безпеки.

Разом з тим, нові індустріальні економіки, зокрема Південна Корея, Китай, Канада, Ізраїль, демонстрували високу динаміку покращення позицій, що свідчить про ефективність їхніх стратегій конкурентного розвитку в умовах зміненої глобальної архітектури. Зростання ролі цих країн пояснюється гнучкістю політики, масштабними інвестиціями в освіту, R&D, а також здатністю швидко масштабувати інновації. Такі держави активно модернізують інституційну базу, орієнтуючись на цифрове регулювання, підтримку підприємництва, стимулювання венчурного капіталу та локалізацію високотехнологічного виробництва.

Це свідчить про нову хвилю глобальної конкуренції, де важливо не лише зберігати стабільність, але й упереджати зміни. Країни, які здатні швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища, використовують конкурентні рейтинги не просто як оцінку, а як дорожню карту для реформ і економічного прориву.

США

США залишаються одним із найбільш впливових глобальних економічних акторів завдяки поєднанню ринкової гнучкості, високого рівня наукових досліджень та розвиненої екосистеми стартапів. США є однією з найстабільніших економік світу з точки зору інноваційної активності, підприємницької ініціативи, розвиненої фінансової інфраструктури та наукового потенціалу. У 2019 році країна посідала 2-ге місце у GCI з результатом 83.7 бала. Сильними сторонами США залишаються:

- наявність потужного венчурного капіталу,
- розвинена система вищої освіти,
- технологічне лідерство у сферах ІТ, авіації, фармацевтики,
- високий рівень продуктивності праці.

Крім того, США мають глибокі ринки капіталу, високий рівень цифрової інфраструктури та інноваційну культуру, яка заохочує підприємництво. Система інтелектуальної власності, гнучкість ринку праці та високий рівень міжуніверситетської кооперації сприяють створенню та комерціалізації нових технологій. Важливим є також провідна роль США у глобальних дослідницьких ініціативах, зокрема в галузі біотехнологій, штучного інтелекту та космічних досліджень. США є світовим лідером за обсягами інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), які перевищують \$700 млрд щороку, що становить понад 3% від ВВП країни.

Особливу роль у збереженні конкурентних позицій відіграють “технологічні гіганти” (Google, Apple, Microsoft, Amazon, Meta), які формують глобальні цифрові екосистеми, диктують стандарти інновацій і генерують значну частину глобального інтелектуального продукту.

Окрім того, держава підтримує оборонно-промисловий комплекс як важливий драйвер інновацій, що одночасно зміцнює як економіку, так і геополітичну силу країни. Водночас певні інституційні недоліки, поляризація ринку праці та проблеми з доступністю охорони здоров'я стали факторами, що впливають на внутрішню стійкість економіки. Особливою проблемою є зростання соціальної

нерівності, що створює ризики політичної поляризації та підриває довіру до інституцій. Крім того, незважаючи на технологічне лідерство, країна стикається з викликами щодо оновлення критичної інфраструктури та забезпечення кібербезпеки. Зміни кліматичної політики також спричиняють значні суперечності на міжштатному рівні, що впливає на узгодженість економічного розвитку. Наприклад, у той час як Каліфорнія активно впроваджує “зелену” енергетику та регулювання викидів, інші штати дотримуються ліберальнішої екологічної політики, що ускладнює реалізацію загальнонаціональних екологічних ініціатив. Попри це, стратегічна гнучкість, динамізм приватного сектору та глибока інтеграція в глобальні ланцюги створення вартості дозволяють США утримувати статус одного з головних центрів світової економіки.

Німеччина

Німеччина утримувала 7 позицію у GCI-2019 із балом 81.8. Її модель конкурентного розвитку базується на:

- високотехнологічному промисловому виробництві (Industrie 4.0),
- професійно-освітній системі (дуальна освіта),
- сильній експортній орієнтації,
- ефективному соціальному партнерстві.

Країна також демонструє високий рівень співпраці між науковими інституціями та промисловістю, особливо в автомобільному секторі, машинобудуванні, хімії та зелених технологіях. Глибока інтеграція до ринків ЄС, стабільна банківська система та соціальна ринкова економіка сприяють економічній стійкості. Експортно-орієнтована модель Німеччини дозволяє генерувати понад 47% ВВП за рахунок зовнішньої торгівлі, а такі компанії, як Siemens, Bosch, BMW, Volkswagen, є символами німецької інженерної якості у світі.

Німеччина також активно інвестує в “зелену” трансформацію, будучи одним із лідерів у впровадженні енергоефективних рішень та програм із декарбонізації промисловості (наприклад, проєкт H2Global з розвитку водневої енергетики).

Система підтримки малого та середнього бізнесу (Mittelstand) є однією з ключових складових стійкої економічної моделі. Ці підприємства становлять понад 99% усіх компаній у країні та забезпечують близько 60% зайнятості, відіграючи важливу роль у збереженні регіональної економічної активності. Водночас країна стикається з викликами: старіння населення, складна податкова система, повільна цифровізація регіонів, що зумовлює потребу в модернізації певних секторів економіки. У рейтингу DESI (Digital Economy and Society Index) Німеччина посідає середні позиції серед країн ЄС, що свідчить про відставання у впровадженні електронного урядування, хмарних сервісів і широкосмугового доступу до інтернету в сільській місцевості. Додатково Німеччина має виклик із перебудовою енергетичного сектору після відмови від атомної енергетики, що підвищує залежність від зовнішніх постачальників. Рішення про вихід з ядерної енергетики та зменшення використання викопного палива вимагає масштабної перебудови інфраструктури, інвестицій у відновлювані джерела та розбудови енергосховищ, що створює як економічні навантаження, так і політичні суперечки.

Також країна поступово втрачає частку на світовому ринку високих технологій через посилення глобальної конкуренції. Зокрема, китайські та американські компанії демонструють вищу швидкість комерціалізації інновацій, тоді як німецька модель залишається обережною і фокусованою на поступовому вдосконаленні. Це створює ризики втрати лідерства в цифрових і проривних технологіях, таких як штучний інтелект, фінтех чи біотехнології.

У відповідь на ці виклики Німеччина активізує програми цифрової трансформації, стимулювання інновацій у малому бізнесі, а також переглядає політику міграції, залучаючи кваліфікованих фахівців з-за кордону для компенсації дефіциту кадрів у ключових галузях.

Канада

Канада посіла 14 місце у GCI-2019 (79.6 бала), вирізняючись високою інституційною якістю, інклюзивною соціальною політикою та стійкою фінансовою системою. Перевагами Канади є:

- високий рівень правової захищеності,
- прозора податкова система,
- підтримка підприємництва,
- активна кліматична політика.

Канада також вирізняється відкритістю до іноземних талантів, розвиненою цифровою інфраструктурою в урядових службах та наявністю державних програм підтримки інновацій. Особлива увага приділяється індексу інклюзивності, рівню довіри до державних інституцій та цифровій освіті. Водночас відставання в інноваційній динаміці та цифровій трансформації порівняно з азійськими конкурентами є серед структурних проблем. Незважаючи на потенціал, значна частина інноваційних проектів залишається на стадії розробки і не досягає комерціалізації. Додатково існує регіональний розрив у цифровому розвитку між урбанізованими та віддаленими територіями.

Південна Корея

Південна Корея — приклад країни, яка завдяки стратегічному плануванню та інвестиціям в освіту, ІКТ та інновації змогла перейти від індустріальної економіки до високотехнологічної. Займає 13 місце в GCI. Ключовими досягненнями Кореї є:

- цифрова трансформація державного управління,
- першість у патентній активності,
- розвиток електронної комерції,
- інтеграція науки та бізнесу.

Корея реалізує масштабні програми національної цифрової ідентичності, роботизації виробництва, а також активно просуває експорт цифрових і телекомунікаційних рішень. Потужна підтримка з боку держави інноваційних кластерів створює ефективну екосистему інновацій.

Держава успішно поєднує ринкові механізми з урядовими стимулами для стратегічних галузей. Проте серед викликів залишається обмежена гнучкість

ринку праці, високий рівень стресу серед працівників і нерівність між великими корпораціями (чеболями) та малим бізнесом.

Китай

Китай за останні два десятиліття продемонстрував найвищу динаміку зростання конкурентоспроможності серед країн світу. У 2019 році — 28 місце у GCI з 73.9 бала.

Країна активно:

- інвестує в науку й інфраструктуру,
- модернізує виробництво,
- стимулює експорт високотехнологічної продукції,
- формує внутрішній попит.

Особливу увагу Китай приділяє створенню національної інноваційної екосистеми, розвитку штучного інтелекту, 5G, цифрового юаня, а також глобальному поширенню цифрових платформ через ініціативу «Пояс і шлях». Водночас Китай стикається з такими викликами, як: тиск на громадянські свободи, обмежений доступ до незалежної судової системи, екологічні проблеми, потреба в реформуванні державних підприємств. До цього додаються геополітичні ризики, пов'язані з торговельними конфліктами, санкційною політикою та обмеженнями на імпорту технологій. Також зростає тиск на Китай через порушення принципів прозорості в міжнародних фінансових інституціях.

Інші держави

- Японія (6 місце) — вирізняється високим рівнем інновацій, стабільним корпоративним сектором, але має проблеми з демографією.
- Швейцарія (5 місце) — демонструє приклад балансу між інституційною якістю, банківською стабільністю та рівнем освіти.
- Нідерланди (4 місце) — приклад відкритої, динамічної економіки з ефективною логістикою та стійкою податковою системою.

Аналіз даних глобальних рейтингів конкурентоспроможності демонструє, що провідні держави світу досягають високих позицій завдяки стратегічному

поєднанню інституційної зрілості, інноваційної динаміки, ефективного управління та технологічної модернізації. Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) є об'єктивним і комплексним інструментом оцінювання, що дозволяє виявляти не лише сильні сторони національної економіки, але й стратегічні виклики, які потребують адресної реакції.

Таблиця 2.1 – Позиції окремих країн у глобальному індексі конкурентоспроможності (GCI-2019) [12]

Країна	Місце	Бал (0–100)	Основні переваги
Сінгапур	1	84.8	Інфраструктура, інститути, ринок товарів
США	2	83.7	Інновації, фінанси, ринок праці
Німеччина	7	81.8	Промисловість, технічна освіта
Південна Корея	13	79.9	ІКТ, патенти, цифрова економіка
Канада	14	79.6	Інститути, освіта, екологічна політика
Китай	28	73.9	Індустріалізація, інновації, експорт

Лідери рейтингу, такі як Сінгапур, США, Німеччина, Канада, Південна Корея, демонструють різноманітні моделі розвитку, однак усі вони мають спільні риси: високий рівень інвестицій у людський капітал, підтримку інновацій, цифрову трансформацію та ефективну державну політику. Водночас навіть найуспішніші країни стикаються з внутрішніми структурними обмеженнями, які впливають на їх довгострокову конкурентоспроможність.

Висока динаміка покращення позицій нових індустріальних країн, зокрема Південної Кореї та Китаю, засвідчує результативність довгострокових реформ і активної державної участі у розвитку критичних секторів. Це підкреслює важливість цілеспрямованої політики в умовах глобальних змін.

У табл. 2.2 наведено порівняльні показники конкурентоспроможності провідних держав світу згідно з основними глобальними індексами: Індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI), Глобальним індексом інновацій (GII),

Індексом цифрової економіки та суспільства (DESI) та Індексом людського капіталу (HCI).

Таблиця 2.2 – Конкурентна позиція провідних держав у глобальних рейтингах [12; 14]

Країна	GCI 2019 (місце, бал)	ГП 2019 (місце, бал)	DESI 2019 (місце в ЄС)	HCI 2020 (бал)
Сінгапур	1 (84.8)	8 (58.37)	–	0.88
США	2 (83.7)	3 (61.73)	–	0.80
Гонконг	3 (83.1)	–	–	–
Нідерланди	4 (82.4)	4 (61.44)	3	0.79
Швейцарія	5 (82.3)	1 (67.24)	–	–
Японія	6 (82.3)	14 (65.03)	–	0.80
Німеччина	7 (81.8)	9 (58.19)	12	–
Швеція	8 (81.2)	2 (63.65)	2	0.80
Велика Британія	9 (81.2)	5 (61.30)	5	0.78
Данія	10 (81.2)	7 (58.44)	4	0.77
Фінляндія	11 (80.2)	6 (59.83)	1	0.80
Південна Корея	13 (79.6)	11 (56.55)	–	0.80
Канада	14 (79.6)	9 (66.40)	–	0.80
Китай	28 (73.9)	14 (65.03)	–	–

Представлені рейтинги дозволяють здійснити всебічну оцінку позицій країн у контексті економічної ефективності, інноваційного потенціалу, цифрового розвитку та людського капіталу [5, с. 25–36; 6, с. 48–53] Лідером за GCI 2019 стала Сінгапур (1 місце, 84.8 бала), тоді як США посіли другу позицію (83.7 бала), а Гонконг — третю (83.1 бала). Європейські країни, зокрема Нідерланди, Швейцарія, Німеччина, Швеція та Велика Британія, також демонструють високі результати — усі вони увійшли до топ-10. Японія та Південна Корея зміцнюють свої позиції, що свідчить про зростання технологічної та інноваційної

спроможності цих держав [24, с. 82–90]. У сфері інновацій лідером за ГІІ 2019 стала Швейцарія (1 місце, 67.24 бала), а також Швеція (2 місце, 63.65 бала), США (3 місце, 61.73 бала) та Нідерланди (4 місце, 61.44 бала). Сінгапур та Японія, хоча й поступаються у загальному інноваційному рейтингу, залишаються серед провідних країн [5, с. 36–45]. DESI 2019 охоплює лише країни Європейського Союзу, тому дані доступні лише для деяких держав. Найвищі позиції посіли Фінляндія (1 місце), Швеція (2 місце), Данія (4 місце), Велика Британія (5 місце) та Нідерланди (3 місце), що підтверджує високий рівень цифрової інтеграції в цих країнах [14, с. 40–70]; [18, с. 121–139]. За Індексом людського капіталу (НСІ 2020) найбільше значення спостерігається у Сінгапурі (0.88), що свідчить про високий рівень освіти та охорони здоров'я. Більшість провідних країн мають значення НСІ в діапазоні 0.77–0.80, що вказує на сталість у розвитку людського потенціалу [15, с. 59–60; 43, с. 35–39]. Отже, аналіз глобальних індексів дозволяє виділити групу країн — лідерів конкурентного розвитку, до яких належать Сінгапур, США, Швейцарія, Швеція, Нідерланди та Фінляндія. Їхні високі позиції у рейтингах пояснюються стратегічною орієнтацією на інновації, цифровізацію, інституційну ефективність та інвестиції в людський капітал [9, с. 14–16; 11]

Отже, систематичний моніторинг позицій у глобальних рейтингах є не лише індикатором міжнародної конкурентоспроможності, а й важливим інструментом стратегічного управління, що дозволяє державам формувати ефективну політику економічного зростання, підвищення стійкості та адаптації до глобальних трансформацій.

2.2. Вплив технологічних змін на конкурентоспроможність держав

У XXI столітті технологічні зміни стали одним із ключових імперативів конкурентного розвитку держав. Цифрова трансформація, зростання ролі інновацій, розвиток IT-інфраструктури — усе це суттєво змінює традиційні моделі економічного зростання та вимагає від країн гнучкої адаптації. Успішність держав у глобальній конкуренції дедалі більше визначається не лише обсягами виробництва чи ресурсним потенціалом, а здатністю створювати, впроваджувати та комерціалізувати нові технології. Це означає, що технологічна стратегія країни стає частиною її національної конкурентної ідентичності: успішні економіки не просто сліднують за технологічними змінами, а самі їх ініціюють, формуючи нові глобальні стандарти та ринки.

У сучасних умовах технологічна база перетворюється на системоутворюючий фактор конкурентоспроможності, оскільки визначає здатність країни бути не лише споживачем, а й генератором інновацій, модернізованих продуктів та послуг з високою доданою вартістю. Технологічна відсталість, у свою чергу, автоматично позбавляє державу можливості повноцінної участі в глобальних ланцюгах вартості, формує залежність від зовнішніх центрів знань і капіталу. Це особливо критично в контексті так званої "інформаційної асиметрії", коли країни, що не контролюють власні цифрові екосистеми, стають вразливими до кіберзагроз, втрати інтелектуального капіталу та втручання у внутрішню політику через технологічні платформи.

Цифрова трансформація як стратегічний пріоритет

У багатьох країнах світу цифрова трансформація стала базовим елементом державної політики. Наприклад, стратегія “Digital Europe” передбачає створення єдиного цифрового ринку, інвестування в інфраструктуру 5G, кібербезпеку, цифрові навички населення, електронні послуги для громадян і бізнесу. У рамках програми “Made in China 2025” уряд КНР здійснює масштабну модернізацію промисловості, зокрема через автоматизацію, штучний інтелект, розвиток

цифрових платформ, підтримку технологічних парків і науково-виробничих кластерів.

США реалізують децентралізовану модель цифрової трансформації: інноваційні програми на рівні штатів (наприклад, Каліфорнії, Массачусетсу), федеральні ініціативи через DARPA, NSF, Department of Energy, підтримку венчурного капіталу та приватно-державного партнерства. Сильна сторона американської моделі — конкуренція екосистем, що стимулює швидку апробацію технологій. У США значну роль відіграють "цифрові агломерації" — такі як Силіконова долина, Остін чи Сієтл, які є не лише осередками інновацій, а й культурними центрами, де формується ментальність підприємництва. Саме екосистемний підхід дозволяє США зберігати лідерство у високотехнологічних галузях, включаючи хмарні обчислення, біотехнології та кібербезпеку.

Південна Корея та Сінгапур стали прикладами держав, які інтегрували цифрову трансформацію в усі сфери: онлайн-адміністрування, електронна охорона здоров'я, смарт-логістика, цифрова освіта, фінансові технології. У Південній Кореї понад 98 % домогосподарств мають широкосмуговий доступ до Інтернету, а в Сінгапурі реалізується стратегія Smart Nation, що охоплює весь державний апарат і сервісні послуги. Успіх Сінгапуру значною мірою забезпечений високим рівнем довіри до цифрової держави: через систему SingPass громадяни мають доступ до більшості державних та фінансових сервісів у єдиному вікні, що створює зручне та безпечне середовище для ведення бізнесу та отримання послуг. Аналогічно, Південна Корея активно впроваджує концепцію "цифрового громадянина", де кожен мешканець має персоналізований доступ до державних ресурсів через мобільні додатки та біометричні системи.

Окрім розвинених країн, дедалі більше уваги цифровій трансформації приділяють і країни, що розвиваються, зокрема Індія, Бразилія та В'єтнам. Вони впроваджують електронне урядування, цифрові сервіси для сільського населення, мобільні платформи для охорони здоров'я та сільського господарства. Це свідчить про глобальний характер цифрової модернізації, яка виходить за межі

технологічного тренду і перетворюється на основу нової парадигми державного управління.

Рівень диджиталізації економіки

Рівень цифрової зрілості держави прямо корелює з її позиціями у міжнародних рейтингах. За даними Digital Economy and Society Index (DESI), країни з найвищим рівнем цифровізації — Фінляндія, Данія, Швеція, Нідерланди — демонструють також високий рівень конкурентоспроможності, інноваційної активності та зайнятості в секторі ІКТ. Ці країни не лише впроваджують передові цифрові технології, а й активно формують цифрову культуру на рівні суспільства. Наприклад, у Фінляндії реалізується програма безкоштовного навчання базовим ІТ-навичкам для всього населення (“Elements of AI”), а Данія активно розвиває e-Government платформу NemID, яка є зразком інтеграції державного та приватного секторів у сфері цифрової ідентичності.

У Швеції понад 90% державних послуг доступні в онлайн-режимі, а цифрове податкове адміністрування дозволило суттєво зменшити бюрократію та покращити діловий клімат. У Нідерландах цифрові рішення використовуються навіть у сфері урбаністики: концепція “Smart Cities” передбачає використання сенсорних мереж, аналізу даних і штучного інтелекту для управління міською мобільністю, енергоспоживанням і безпекою.

Крім того, високий рівень диджиталізації позитивно впливає на структуру ринку праці: у таких країнах спостерігається зростання зайнятості у сфері ІКТ, зменшення рівня тіньової економіки та активізація підприємництва. У глобальному контексті цифрова економіка стає не лише галуззю, а міжгалузевим фундаментом розвитку, що пронизує всі сектори — від освіти до промисловості.

Однак слід зазначити, що диджиталізація потребує не лише інфраструктури, а й цифрової інклюзії — здатності всіх соціальних груп отримати вигоди від цифрових сервісів. Це передбачає розвиток цифрової грамотності, доступ до якісного інтернету у сільських та віддалених регіонах, а також формування етичних рамок використання новітніх технологій, включаючи захист персональних даних і боротьбу з кіберзлочинністю.

Таблиця 2.3 – Позиції окремих країн у глобальному індексі конкурентоспроможності (GCI-2019) [19]

Країна	Місце в DESI (2023)	Частка ІКТ у ВВП (%)	Частка населення з цифровими навичками (%)
Фінляндія	1	9.3	78
Данія	2	8.7	74
Нідерланди	3	8.5	72
Південна Корея	6	10.5	73
Китай	9	7.9	66

Таким чином, високий рівень диджиталізації є не лише індикатором технічного прогресу, а й комплексною характеристикою здатності держави до інновацій, адаптації та забезпечення інклюзивного зростання.

Низький рівень цифрової інфраструктури, фрагментарна цифрова грамотність, відсутність національної стратегії цифрового розвитку — все це гальмує інноваційний розвиток та інтеграцію у глобальні цифрові ринки. Тому країни, що розвиваються, потребують цільової підтримки з боку держави, міжнародної кооперації, трансферу технологій і розвитку цифрової освіти.

Інноваційна політика та інфраструктура

Інноваційна спроможність держави є одним із фундаментальних чинників її конкурентоспроможності. Відповідно до Global Innovation Index (GII), країни з високим рівнем інноваційних витрат мають значну перевагу у створенні нових продуктів, патентів, технологій, науково-дослідницьких кластерів. Швейцарія, Швеція, США, Велика Британія, Нідерланди стабільно очолюють рейтинг GII завдяки цілісним політикам у сфері НДДКР, ефективному функціонуванню інститутів, розвитку венчурного капіталу та державній підтримці стартапів.

Інноваційна інфраструктура включає:

- мережу університетів, науково-дослідних центрів та технопарків;
- доступ до фінансування інноваційних проектів;
- розвинені механізми трансферу технологій;

- екосистему публічно-приватного партнерства;
- податкові стимули для R&D-сектору.

Додатковим компонентом стало створення “живих лабораторій” (living labs), де нові продукти тестуються у реальних міських умовах за участю кінцевих користувачів. Це дозволяє підвищити адаптивність інновацій до ринкових реалій та скоротити цикл впровадження. Наприклад, у Нідерландах та Фінляндії такі лабораторії стали важливою частиною міської інноваційної екосистеми.

Окреме місце у сучасній інноваційній інфраструктурі займають “інноваційні хаби” — платформи, які об’єднують стартапи, дослідників, інвесторів і представників влади. Такі структури функціонують як “каталізатори інновацій”, формуючи локальні інноваційні екосистеми, що сприяють поширенню нових технологій не лише в ІТ-сфері, а й у виробництві, медицині, агросекторі. Прикладом успішної реалізації таких хабів є платформи в Тель-Авіві (Ізраїль), Стокгольмі (Швеція) та Торонто (Канада).

Крім того, важливою є наявність цифрової інфраструктури, яка охоплює: широкопasmовий Інтернет, мобільні мережі п’ятого покоління (5G), дата-центри, хмарні платформи, системи кіберзахисту, інструменти Big Data та електронного врядування. Естонія стала прикладом держави, яка, спираючись на e-government, забезпечила цифровізацію більшості адміністративних процедур, доступність послуг 24/7 та цифрову довіру громадян.

Інноваційна політика також потребує чіткої координації між секторами: держава має виступати фасилітатором співпраці між бізнесом, наукою та освітою. В умовах зростаючої складності глобальних проблем, таких як зміна клімату або біобезпека, виникає потреба у міждисциплінарних дослідженнях і нових формах партнерства. Це означає перехід від традиційної “лінійної моделі інновацій” до інтегрованої моделі “відкритих інновацій”.

Таким чином, формування інноваційної інфраструктури — це не лише питання фінансування НДДКР, а створення цілісного середовища, яке стимулює творчість, швидке впровадження і комерціалізацію технологій, залучення

іноземних інвесторів та підвищення конкурентного статусу держави у глобальній економіці.

Технологічні зміни у XXI столітті виступають не просто одним із чинників, а визначальним імперативом конкурентного розвитку національних економік. Цифрова трансформація, інноваційна політика та розвиток ІТ-інфраструктури формують нову архітектуру глобального ринку, в якій перевагу отримують держави, здатні генерувати знання, впроваджувати технології та адаптуватися до динамічних змін. Конкурентоспроможність держави сьогодні визначається не стільки обсягом ресурсів, скільки якістю нематеріальних активів — людського капіталу, інтелектуального потенціалу, цифрової зрілості. У цьому контексті важливо не лише створювати високотехнологічні продукти, а й забезпечити їх включення до глобальних ланцюгів доданої вартості. Країни, що орієнтуються на технологічний експорт, отримують стратегічну перевагу, оскільки впливають не лише на фінансові потоки, а й на формування глобальних стандартів і технологічних платформ.

Практика провідних країн (США, Південна Корея, Сінгапур, Швеція, Швейцарія) демонструє, що системні інвестиції в НДДКР, цифрову інфраструктуру, трансфер технологій і інституційну підтримку інноваційного бізнесу сприяють сталому зростанню і формуванню конкурентних переваг. Навпаки, технологічна відсталість, слабка цифрова грамотність і відсутність стратегії цифрового розвитку призводять до маргіналізації країн у глобальних ланцюгах створення вартості. Крім того, важливим елементом технологічного прориву стає розвиток цифрової культури серед населення, що включає не лише технічні навички, а й критичне мислення, здатність до інновацій та підприємницьке мислення. Уряди країн-лідерів реалізують національні цифрові стратегії, що охоплюють усі рівні освіти, доступ до цифрових ресурсів, а також інституційні механізми стимулювання цифрової інклюзії.

Значну роль у формуванні технологічної конкурентоспроможності відіграють також міжнародні наукові колаборації, участь у глобальних дослідницьких консорціумах та транснаціональних проєктах (наприклад, Horizon

Еуроє). Це дозволяє країнам розширювати технологічні горизонти, інтегруватися в глобальні інноваційні екосистеми та посилювати вплив на міжнародні стандарти.

Таблиця 2.4 відображає п'ятірку лідерів цифрової трансформації за результатами Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) у 2019 році. DESI — це комплексний інструмент, розроблений Європейською Комісією, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз цифрового розвитку країн-членів Європейського Союзу. Його метою є вимірювання прогресу в цифровізації економік та суспільств у межах ЄС, а також виявлення сильних і слабких сторін цифрових стратегій окремих країн. Цей індекс базується на ряді важливих компонентів, що формують загальну цифрову картину: підключення до мережі Інтернет (якість і доступність широкопasmового зв'язку), інтеграція цифрових технологій у підприємницьку діяльність (включаючи електронну комерцію, використання хмарних технологій, великих даних, ІІІ тощо), розвиток людського капіталу у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (рівень цифрових навичок у населення, наявність ІІ-спеціалістів, цифрова грамотність), а також якість та доступність цифрових державних послуг (е-уряд, е-здоров'я, відкриті дані та інше).

Таблиця 2.4 – Лідери цифрової трансформації (DESI 2019) [19]

Країна	Місце в DESI 2019
Фінляндія	1
Швеція	2
Нідерланди	3
Данія	4
Велика Британія	5

Значення DESI є орієнтиром для формування національних стратегій цифрового розвитку, а також важливим показником для інвесторів, міжнародних організацій і дослідників, що аналізують темпи впровадження інноваційних рішень у різних державах. Згідно з даними за 2019 рік, лідерами цифрової трансформації стали країни, які продемонстрували сталу політику підтримки

інновацій, інвестиції в ІКТ-інфраструктуру та системну модернізацію державного управління. Саме ці фактори зумовили їх високі позиції в загальному рейтингу [14, с. 40–70]

У 2019 році перше місце в рейтингу DESI посіла Фінляндія, що свідчить про високий рівень проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя — від освіти до охорони здоров'я. Другу позицію зайняла Швеція, яка має розвинену цифрову інфраструктуру та активно підтримує інновації. Нідерланди, Данія та Велика Британія також увійшли до п'ятірки лідерів, демонструючи послідовну державну політику у сфері цифровізації, високий рівень цифрової компетентності населення та активне впровадження електронних сервісів [18, с. 121–139]. Ці країни виступають прикладами ефективної реалізації стратегій цифрової трансформації, що є важливим чинником посилення їхньої глобальної конкурентоспроможності та підвищення економічної безпеки в умовах цифрової епохи.

Таким чином, технологічна модернізація та цифровізація мають стати не лише пріоритетами економічної політики, а й ключовими умовами для довгострокової конкурентоспроможності держави. Тільки країни, які поєднують інноваційний прорив із соціальною інклюзією та освітньою модернізацією, здатні посісти гідне місце в новому глобальному економічному порядку.

2.3 Демографічні та соціальні чинники як драйвери конкурентності

У сучасній економіці, що стрімко змінюється під впливом технологічних, екологічних і геополітичних викликів, людський капітал поступово стає ключовим ресурсом конкурентного розвитку держав. Демографічна структура населення, якість освіти, соціальна інклюзія, міграційна політика — усі ці чинники суттєво впливають на рівень продуктивності праці, інноваційний потенціал та загальну конкурентоспроможність країни. Національні стратегії, що орієнтовані на

ефективне управління соціально-демографічними процесами, здатні сформувати довгострокові конкурентні переваги. Усе більшого значення набуває не лише кількість людських ресурсів, а їх якість: здатність до адаптації, гнучкість мислення, готовність до перекваліфікації. Країни, які інвестують у безперервне навчання протягом життя (lifelong learning), створюють умови для стійкої зайнятості та розвитку нових індустрій.

Демографічні виклики та національні стратегії

Більшість країн світу стикаються з асиметричними демографічними тенденціями. У розвинених державах (ЄС, Японія, Південна Корея) спостерігається старіння населення, зменшення частки працездатного населення, підвищення навантаження на системи охорони здоров'я та пенсійне забезпечення. У відповідь уряди розробляють стратегії активного довголіття, підвищення пенсійного віку, автоматизації виробництва та цифрової інклюзії старшого покоління.

Наприклад, у Японії програма *Smart Ageing* включає:

- підтримку стартапів у галузі медичних технологій для людей похилого віку,

- розвиток систем дистанційного моніторингу та цифрового догляду,

- стимулювання соціальної участі пенсіонерів через гнучкі трудові форми.

У Німеччині політика демографічного балансу реалізується через:

- податкові пільги для молодих сімей,

- програми доступного житла,

- розширення мережі дитячих садків,

- підтримку зайнятості жінок,

- гендерну рівність на ринку праці.

Значущим аспектом демографічної політики також є територіальний баланс. Багато країн запроваджують ініціативи для стимулювання заселення малих міст і сільських територій — через податкові стимули, розвиток

інфраструктури, підтримку малого бізнесу. Така політика зменшує регіональні диспропорції та сприяє рівномірному розвитку.

Водночас у країнах із високими темпами приросту населення (Індія, Нігерія, Пакистан) постає інше завдання — створення мільйонів нових робочих місць щороку. Без належної освітньої, інфраструктурної та економічної політики такий демографічний приріст може перетворитися з потенційної переваги на джерело соціальної напруги, бідності та політичної нестабільності. Додатково постає виклик – утримання молоді від еміграції, забезпечення привабливих умов праці, розвитку підприємництва та інноваційних хабів. Це передбачає тісну координацію демографічної, молодіжної та економічної політики.

Освіта як інструмент формування людського капіталу

Якість і доступність освіти безпосередньо впливають на продуктивність праці, рівень інновацій, гнучкість ринку праці та адаптивність до технологічних змін. У глобальних рейтингах конкурентоспроможності (GCI, HCI, PISA) країни з найвищими показниками інвестицій в освіту водночас займають провідні позиції у сфері інновацій і технологічного розвитку.

Фінляндія і Канада демонструють успішні моделі:

- інклюзивної та доступної освіти,
- міждисциплінарного підходу,
- розвитку цифрових і критичного мислення,
- адаптації змісту освіти до потреб економіки знань.

Південна Корея фокусується на:

- розвитку STEM-освіти,
- співпраці університетів із бізнесом,
- підготовці інженерно-технічних кадрів,
- впровадженні цифрових технологій у навчання.

У країнах Скандинавії освіта розглядається як інструмент соціального вирівнювання, забезпечення рівних можливостей та формування активного громадянина — усе це формує сталі передумови конкурентного розвитку. Крім

того, держави-лідери впроваджують гнучкі системи оцінювання знань, адаптивні освітні програми, підтримують освітні інновації, зокрема EdTech-платформи. Створюється зв'язок між системою освіти й запитами ринку, що підвищує рівень зайнятості та конкурентоспроможності випускників.

Міграційна політика та конкурентоспроможність

У сучасних умовах міграція перетворюється на інструмент державної стратегії розвитку. Розвинені країни використовують керовану імміграцію для заповнення дефіциту кваліфікованої робочої сили, оновлення людського капіталу та посилення інноваційної екосистеми. Канада, Австралія, Німеччина активно:

- залучають висококваліфікованих мігрантів (skilled migration),
- впроваджують балові системи оцінювання кандидатів,
- створюють умови для інтеграції, навчання та соціального залучення іноземців.

Позитивна міграційна динаміка також залежить від державної інформаційної політики — боротьби з ксенофобією, формування мультикультурної ідентичності та підтримки міжкультурного діалогу. Країни, які створюють інклюзивне середовище для мігрантів, отримують перевагу у формуванні глобального людського капіталу. Зокрема, наявність системи державної комунікації, яка популяризує успішні приклади інтеграції, впровадження курсів міжкультурної грамотності в освітніх установах, а також публічне просування ідеї різноманітності як цінності — все це підвищує рівень соціальної згуртованості. Такі країни, як Канада та Нідерланди, активно підтримують громадські ініціативи, спрямовані на інтеграцію мігрантів через волонтерські програми, культурні обміни та партнерства між громадами.

Міграційна політика таких країн враховує не лише економічні, а й гуманітарні аспекти, сприяє мультикультурності, розвитку міжнародної співпраці та трансферу знань. Водночас без належної адаптації й управління міграція може загрожувати соціальній стабільності, породжуючи сегрегацію, тіньову зайнятість і політичні конфлікти. Крім того, виклики посилюються у періоди криз — наприклад, під час пандемії COVID-19 чи регіональних конфліктів, коли зростає

навантаження на соціальні служби, загострюється конкуренція за робочі місця, а мігранти стають більш вразливими до дискримінації. У таких умовах ключовим завданням урядів є розробка гнучких механізмів інтеграції — через підтримку адаптаційних курсів, мовної освіти, професійної підготовки та інституційного супроводу на ринку праці. Тільки за умови комплексного підходу міграція може перетворитися на сталий ресурс розвитку, а не на джерело напруги.

Соціальні інститути та інклюзія

У сучасній глобальній економіці соціальна інклюзія стає не менш важливим чинником конкурентоспроможності, ніж інновації чи інвестиції. Держави, що впроваджують соціально відповідальну політику, — гарантують доступ до базових благ, підтримку вразливих груп, гендерну рівність, рівність можливостей.

У рейтингах Inclusive Development Index (IDI) та Human Capital Index (HCI) лідерами є Швеція, Норвегія, Нідерланди, Німеччина, які мають:

- сильні системи охорони здоров'я,
- прогресивне оподаткування,
- високу соціальну мобільність,
- прозорі механізми перерозподілу доходів.

Країни з високим рівнем соціального капіталу демонструють вищу здатність до колективних дій, довіру до інститутів і більшу стійкість до криз. Розвинуті механізми соціального діалогу (тристоронні угоди між державою, бізнесом і профспілками) є інструментом стабільності, що сприяє збалансованому зростанню. Такі інститути знижують рівень соціальної напруги, забезпечують довіру до держави, стабільність споживчого попиту та стимулюють участь громадян в економічному житті.

Демографічні та соціальні чинники виступають не другорядними, а ключовими компонентами стратегії конкурентного розвитку сучасних держав. Успішне управління цими процесами визначає здатність країни адаптуватися до глобальних викликів, підтримувати інноваційний потенціал, залучати та утримувати таланти, а також забезпечувати соціальну стабільність.

Таблиця 2.5 – Провідні країни глобальних рейтингів конкурентоспроможності (GCI, HCI) [14]

Країна	Середня тривалість навчання (років)	Частка ВВП на освіту (%)	Позиція в HCI
Фінляндія	12,7	6,1	1
Південна Корея	12,3	5,4	2
Канада	13,1	5,9	3
США	13,4	5,0	4
Німеччина	12,1	4,9	5

Сформовані практики розвинених країн демонструють, що інвестиції в освіту, підтримка активного довголіття, керована міграційна політика та соціальна інклюзія створюють потужні внутрішні стимули для економічного зростання. Водночас неефективне реагування на демографічні виклики, освітня нерівність чи недосконале управління міграцією здатні трансформувати потенційні переваги у джерела соціальної напруги й економічної вразливості.

У таблиці 2.6 наведено дані Індексу людського капіталу (HCI) за 2020 рік для групи найбільш розвинених країн. Індекс HCI розраховується Світовим банком і відображає потенційну продуктивність майбутнього покоління працівників залежно від інвестицій у охорону здоров'я, освіту та загальний розвиток людського потенціалу [15, с. 59–60; 43, с. 35–39].

Найвищий бал HCI у 2020 році отримав Сінгапур (0.88), що свідчить про надзвичайно ефективну державну політику у сфері людського розвитку. Гонконг посів другу позицію (0.81), тоді як решта країн — Японія, Південна Корея, Канада, Фінляндія, Швеція — мають однакове значення індексу на рівні 0.80, що вказує на високу, але дещо нижчу якість підготовки людських ресурсів. Інші держави, зокрема Ірландія та Нідерланди (по 0.79), а також Велика Британія (0.78), хоча і не досягли найвищих показників, все одно демонструють стабільно високий рівень людського капіталу, що забезпечує їхню економічну конкурентоспроможність на світовій арені [6, с. 48–53]; [11]. Високий рівень HCI є

стратегічною перевагою, що дозволяє державам формувати стійкий до викликів глобалізації інноваційний тип економіки, здатний до адаптації, зростання та продуктивної зайнятості в умовах цифрової трансформації та технологічних змін.

Таблиця 2.6 – Індекс людського капіталу (НСІ 2020) [14]

Країна	Бал НСІ
Сінгапур	0.88
Гонконг	0.81
Японія	0.80
Південна Корея	0.80
Канада	0.80
Фінляндія	0.80
Швеція	0.80
Ірландія	0.79
Нідерланди	0.79
Велика Британія	0.78

Таким чином, саме людський капітал у широкому розумінні — як сукупність знань, навичок, інституційної довіри та соціальної згуртованості — стає фундаментом довготривалої конкурентоспроможності держави. У новій глобальній реальності перемагають ті країни, які не лише створюють інновації, а й забезпечують справедливий, інклюзивний та сталий доступ до ресурсів розвитку для всіх громадян.

2.4. Формування стратегій конкурентного розвитку у відповідь на глобальні виклики

У контексті глибоких трансформацій світової економіки, спричинених технологічним проривом, кліматичними змінами, геополітичною нестабільністю, демографічними зрушеннями та цифровою революцією, питання формування стратегій конкурентного розвитку набуває особливої ваги для держав, що прагнуть зміцнити свої позиції на глобальній арені. Глобальні виклики змінюють саму природу конкуренції: вона стає не лише економічною, але й інституційною, екологічною, гуманітарною та технологічною. Ці фактори змушують уряди постійно переглядати стратегічні пріоритети, модернізувати механізми управління та орієнтуватися на створення більш стійких, інноваційних та інклюзивних моделей розвитку. Особливої актуальності набуває здатність держав швидко реагувати на зовнішні шоки, забезпечуючи при цьому внутрішню цілісність і баланс інтересів між усіма учасниками економічної системи — державою, бізнесом та громадянським суспільством. Усе частіше держави змушені переглядати традиційні економічні моделі, відходити від індустріального мислення й переходити до інноваційно-креативних моделей з урахуванням цифрових і соціальних трансформацій. Конкурентоспроможність більше не визначається виключно національним ВВП або обсягами експорту — у фокусі опиняються здатність до адаптації, науково-технічна динаміка, стійкість до шоків, гнучкість ринків і якість інституційного середовища. Сучасні стратегії повинні враховувати взаємозв'язок між цифровими інноваціями, екологічною сталкістю та соціальною інтеграцією. Формується новий тип конкурентної спроможності — не лише «жорсткий» економічний потенціал, а й «м'які» інституційні якості: прозорість, довіра, інклюзивність, інтелектуальний капітал. У результаті держава має виступати не просто як регулятор, а як стратегічний фасилітатор розвитку. Стратегічні підходи до забезпечення конкурентоспроможності більше не обмежуються класичними інструментами економічної політики — вони

потребують міждисциплінарного, гнучкого та інтегрованого підходу, здатного адаптуватися до швидких змін глобального середовища. Ключовим чинником успіху є здатність держави сформувати цілісну, системну й адаптивну стратегію, яка поєднує довгострокове бачення з тактичними інструментами антикризового реагування. Такі стратегії мають базуватись на принципах відкритості до змін, передбачуваності рішень, підтримки підприємництва, формування інноваційної екосистеми та розвитку людського капіталу. Саме в цьому полягає здатність держави не лише виживати у глобальному суперництві, а й задавати власний вектор впливу

Основні компоненти сучасних стратегій конкурентного розвитку

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити такі ключові елементи ефективних національних стратегій:

Інституційна модернізація та верховенство права. Розвинені країни (зокрема Сінгапур, Естонія, Швейцарія) демонструють, що прозорість державного управління, якість регулювання, ефективність антикорупційної політики та незалежність судової системи є фундаментом конкурентної моделі. Країни з ефективними інститутами показують вищий рівень інвестиційної привабливості, кращу спроможність реалізовувати реформи та забезпечувати довіру до державної політики. Важливу роль також відіграє цифровізація адміністративних процесів — наприклад, в Естонії понад 99% державних послуг доступні в онлайн-форматі. Інституційна сталість та передбачуваність державної політики створюють умови для довгострокового планування та сталого інвестування. Впровадження принципів open government, відкритих бюджетів і громадського контролю дозволяє зміцнити соціальний капітал і зменшити корупційні ризики.

Цифровізація та інновації. Технологічна трансформація економіки, впровадження e-government, підтримка цифрових стартапів, розвиток дослідницьких кластерів і технопарків (приклади — Ізраїль, Південна Корея, США) значно підвищують гнучкість економіки та прискорюють процес оновлення структур. Особливо важливо розвивати власні інноваційні екосистеми, орієнтовані не лише на трансфер технологій, а на їх створення. Це передбачає тісну взаємодію

між освітою, наукою, бізнесом і державою. Зокрема, у Південній Кореї держава інвестує в так звані “суперкластери” — об’єднання ІТ-компаній, університетів та дослідницьких центрів, які формують інноваційні ланцюги створення вартості. У США діє система технологічних хабів, де провідну роль відіграє приватний сектор у партнерстві з науковими установами. Така модель забезпечує швидку комерціалізацію знань і підвищення продуктивності.

Інклюзивна освіта та розвиток людського капіталу. Північна Європа (Фінляндія, Швеція), Канада й Нідерланди інвестують у доступну, гнучку й міждисциплінарну освіту, забезпечуючи конкурентні переваги через розвиток критичного мислення, цифрових і підприємницьких навичок, STEM-напрямів. Сучасні стратегії передбачають також навчання протягом життя, перекваліфікацію та розвиток soft skills — що є основою адаптивності в умовах постійних змін. Варто відзначити, що провідні країни формують інститути післядипломної освіти та активно фінансують професійне перенавчання, зокрема для людей старшого віку. У Фінляндії понад 30% дорослого населення щорічно беруть участь у програмах формального та неформального навчання. Освіта в сучасних стратегіях розглядається не лише як інструмент підвищення продуктивності, а й як основа соціального згуртування.

Кліматична відповідальність та «зелена» економіка. Програми European Green Deal, Inflation Reduction Act (США), Green New Deal (Південна Корея) свідчать про здатність держав поєднувати економічне зростання з екологічною трансформацією. Енергоефективність, розвиток відновлюваної енергетики, циркулярна економіка та ESG-інструменти стали складовими нової моделі сталого розвитку. У країнах-лідерах екологічна політика інтегрована в усі державні рішення: від інфраструктури до податків, що створює стійкий довгостроковий ефект. Наприклад, у Нідерландах прийнято стратегію кліматичної нейтральності до 2050 року, яка супроводжується інвестиціями в зелені технології, субсидіями на електромобілі, розвитком smart grid і стимулюванням «зеленого» бізнесу. Країни-лідери також створюють державні кліматичні фонди для підтримки екологічних інновацій та переходу малого бізнесу на низьковуглецеві моделі.

Гнучка міграційна політика та відкритість до талантів. Умови глобальної конкуренції за кваліфіковані кадри формують нову логіку міграційної політики: Канада, Австралія, Нова Зеландія та Німеччина впроваджують селективні моделі залучення фахівців, інвестують у програми інтеграції мігрантів та визнають мобільність як джерело інновацій. Інтеграція мігрантів у систему освіти, ринку праці та суспільства є вирішальним чинником ефективної реалізації демографічного та економічного потенціалу. Канада, наприклад, щороку оновлює систему імміграційного скорингу, орієнтуючись на потреби ринку праці та профіль кандидатів. Успішна імміграційна стратегія також включає менторські програми для новоприбулих, державне фінансування мовних курсів та консультаційних центрів. Позитивне сприйняття мігрантів у суспільстві є результатом активної комунікаційної політики та інституційної підтримки мультикультурності.

Адаптація до глобальних ризиків: антикризовий компонент стратегій

Події останніх років — пандемія COVID-19, енергетична криза, війна РФ проти України — засвідчили, що економіки потребують не лише зростання, а й стійкості до шоків. У цьому контексті особливого значення набуває антикризове стратегування, яке поєднує елементи гнучкого планування, багаторівневої взаємодії та цифрового управління ризиками.

До ключових інструментів стратегічної стійкості належать:

- розвиток локального виробництва і скорочення критичної залежності від імпорту;
- диференціація експорту та регіональна диверсифікація торгівлі (наприклад, модель Південної Кореї та В'єтнаму);
- цифровізація державних сервісів і створення цифрових екосистем взаємодії держави та бізнесу;
- фінансові буфери та адресна підтримка малого і середнього бізнесу (модель Німеччини, Франції, США);
- активне залучення міжнародної технічної допомоги, грантів, макрофінансової підтримки (приклад — антикризова стратегія України у 2022–

2023 роках). Також важливою є наявність ефективної системи моніторингу глобальних ризиків — через аналітичні центри, інструменти сценарного планування та кризові штаби. Роль новітніх технологій (AI, Big Data) у прогнозуванні шоків і управлінні наслідками зростає.

Таблиця 2.7 – Узагальнення кращих практик [20; 21; 22]

Країна	Стратегічна модель	Ключові елементи
Сінгапур	Smart Nation	Електронне урядування, інновації, освіта,
Німеччина	Industrie 4.0	Автоматизація, дуальна освіта, енергетичний перехід
Канада	Innovation Agenda	Освіта, R&D, імміграція, соціальна інклюзія
Пд. Корея	Digital & Green New Deal	Цифрова економіка, зелена трансформація, кібербезпека
ЄС	Green Deal & Digital Compass	Екологічність, цифрові ринки, стійка інфраструктура
США	Inflation Reduction Act	Енергетика, технології, податкові стимули, локалізація

У контексті багатовекторних глобальних трансформацій стратегічне управління конкурентним розвитком набуває визначального значення для національної стійкості та успішної інтеграції у світову економіку. Ефективні стратегії конкурентного розвитку сьогодні вимагають виходу за межі традиційної економічної політики та переходу до комплексних, гнучких і проактивних моделей, що здатні враховувати динаміку ризиків, технологічних зрушень та соціальних змін. Держави, що вміло поєднують довгострокові пріоритети з короткостроковими антикризовими інструментами, мають значно вищі шанси зберегти стійкість у періоди глобальної турбулентності. Нова модель розвитку повинна бути адаптивною, інклюзивною та стійкою до потрясінь — лише тоді країна зможе утримати або зміцнити свої позиції у глобальному поділі праці.

Практика провідних країн світу демонструє, що лише системне поєднання інституційної модернізації, цифровізації, сталого розвитку, інклюзивної освіти, відкритої міграційної політики та стратегічної антикризової готовності забезпечує

конкурентні переваги у довгостроковій перспективі. Особливо важливою стає здатність до швидкої адаптації: стратегічна гнучкість, цифрове управління ризиками, диверсифікація торговельних зв'язків та зміцнення внутрішнього потенціалу стають умовами виживання та успіху в умовах глобальної нестабільності.

Таким чином, стратегія конкурентного розвитку у XXI столітті — це не просто набір економічних інструментів, а цілісна модель державної політики, що об'єднує економічну, технологічну, соціальну та екологічну компоненти. Саме інтеграція цих напрямів формує нову парадигму національної конкурентоспроможності, здатної забезпечити державі гідне місце в глобальному порядку майбутнього.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати теоретичні засади, методологічні інструменти та практичні стратегії конкурентного розвитку держав в умовах сучасних глобальних трансформацій. Отримані результати дозволяють зробити такі узагальнені висновки відповідно до поставлених завдань:

Сутність конкурентного розвитку держави полягає у забезпеченні довгострокового економічного зростання на основі ефективного використання ресурсного, інституційного, інноваційного та людського потенціалу. Конкурентний розвиток виступає не лише економічною, а й соціальною, екологічною та інституційною категорією, що охоплює всі сфери національного відтворювального механізму. Він передбачає формування ефективної моделі взаємодії між державою, бізнесом, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. В умовах турбулентності глобального середовища така модель має забезпечити гнучкість рішень, проактивне управління ризиками та баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Глобальні імперативи сучасності — цифровізація, кліматичні зміни, геоекономічна нестабільність, демографічні трансформації, технологічні прориви та воєнні конфлікти — визначають нову структуру викликів для держав. Їх ігнорування призводить до втрати позицій у глобальних рейтингах конкурентоспроможності, в той час як своєчасна адаптація забезпечує стратегічні переваги. Особливу увагу слід приділяти синергетичному ефекту від впливу цих викликів: наприклад, поєднання цифрової нерівності з демографічним старінням або загроз екологічної кризи з енергетичною залежністю може мати множинний ефект на всі сфери життєдіяльності держави.

Методологія оцінювання конкурентоспроможності базується на використанні міжнародних індексів, зокрема GCI, GII, HCI, Doing Business, які дозволяють комплексно оцінювати рівень ефективності політик, інституційної спроможності, інноваційного середовища та людського капіталу. Найбільш

обґрунтованим є інтегральний підхід, що поєднує кількісні та якісні індикатори. Такий підхід створює можливість відстежувати динаміку змін, формувати рейтингові порівняння та застосовувати адаптивні стратегії політики на основі даних. Водночас важливо враховувати специфіку національного контексту, щоб уникати механічного запозичення іноземних моделей без урахування власних інституційних і соціокультурних особливостей.

Провідні держави світу демонструють різні, але цілісні моделі забезпечення конкурентного розвитку. Країни, такі як Сінгапур, США, Німеччина, Південна Корея, Канада та Китай, використовують системний підхід, що поєднує інституційну ефективність, інновації, людський капітал і стратегічне планування в умовах глобальної нестабільності. Їхній досвід свідчить про необхідність підтримки збалансованого розвитку всіх компонентів національної економіки: не лише технологічних і фінансових, а й екологічних, освітніх і правових. Конкуренція між державами переходить у площину якості інституцій і спроможності реалізовувати довгострокові програми трансформацій.

Технологічна трансформація є ключовим драйвером конкурентоспроможності. Цифровізація державного управління, підтримка ІТ-стартапів, інвестиції в інфраструктуру, кібербезпеку та цифрові навички населення стали основою прориву в багатьох економіках. Країни-лідери цифрової трансформації демонструють вищу продуктивність праці, кращу адаптивність до криз та швидше відновлення після глобальних шоків. Ефективна цифрова політика охоплює не лише технічну модернізацію, а й розвиток цифрової інклюзії, етику обігу даних, захист прав громадян в онлайні.

Демографічна політика, освіта, міграція та соціальна інклюзія безпосередньо впливають на довготривалу конкурентоспроможність країн. Лідери глобальних рейтингів — Фінляндія, Канада, Швеція — інтегрували соціальні інститути у стратегії економічного зростання. Ці держави демонструють ефективні підходи до залучення людського потенціалу через безперервну освіту, підтримку зайнятості, гендерну рівність, здорове середовище та соціальну

мобільність. Формування сильної соціальної інфраструктури є таким самим важливим, як і інвестиції в інновації.

Формування стратегій конкурентного розвитку в умовах глобальних викликів потребує гнучкості, стійкості та мультидисциплінарного підходу. Країни, що поєднують цілі сталого розвитку з цифровою та інституційною трансформацією (ЄС, Пд. Корея, Нова Зеландія), демонструють здатність зберігати й посилювати свої позиції. Майбутнє належить тим економікам, які здатні ефективно управляти знаннями, трансформувати ризики в можливості та забезпечити гідний рівень життя для громадян. У цьому контексті конкурентоспроможність виступає не кінцевою метою, а інструментом забезпечення стійкого, інклюзивного та орієнтованого на людину розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барро Р. Дж., Сала-і-Мартін Х. Економічне зростання: пер. з англ. Київ : Основи, 2010. 512 с.
2. Портер М. Конкуренція: пер. з англ. Київ: Основи, 2005. 896 с.
3. Кругман П. Географія та торгівля: пер. з англ. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 264 с.
4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: пер. з англ. Київ : Либідь, 2008. 234 с.
5. Савчук В.С. Людський капітал як чинник забезпечення конкурентоспроможності держави. Економіка України. 2023. № 1. С. 22–33.
6. Воронкова А.Є., Буряк М.Ю. Глобальні виклики та конкурентоспроможність країн: теоретичні засади. Міжнародна економічна політика. 2022. № 2. С. 35–48.
7. Шевчук В.Я. Технологічні виклики сучасності та державна економічна політика. Стратегічні пріоритети. 2023. № 4. С. 12–26.
8. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2030» Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org> (дата звернення: 01.05.2025).
9. Державна служба статистики України Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2025).
10. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2023–2025 роки [Електронний ресурс]. Міністерство економіки України. Режим доступу: <https://me.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2025).
11. Стратегія цифрової трансформації [Електронний ресурс]. Міністерство цифрової трансформації України. Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2025).

12. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2019 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.weforum.org/reports> (дата звернения: 01.05.2025).

13. World Bank. Doing Business 2020 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.doingbusiness.org> (дата звернения: 01.05.2025).

14. World Bank. Human Capital Index 2020 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.worldbank.org> (дата звернения: 01.05.2025).

15. Global Innovation Index 2023. WIPO, INSEAD, Cornell University [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.globalinnovationindex.org> (дата звернения: 01.05.2025).

16. OECD. Science, Technology and Innovation Outlook 2023 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.oecd.org/sti> (дата звернения: 01.05.2025).

17. IMF. World Economic Outlook 2023 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> (дата звернения: 01.05.2025).

18. UNDP. Human Development Report 2022 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://hdr.undp.org> (дата звернения: 01.05.2025).

19. European Commission. Digital Economy and Society Index (DESI) 2023 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (дата звернения: 01.05.2025).

20. European Commission. European Green Deal [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal_en (дата звернения: 01.05.2025).

21. U.S. Department of Energy. Inflation Reduction Act Summary [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.energy.gov> (дата звернения: 01.05.2025).

22. Republic of Korea, Ministry of Economy and Finance. Green New Deal [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://english.moef.go.kr> (дата звернения: 01.05.2025).

23. Ministry of Industry and Information Technology. Made in China 2025: Strategy Overview [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://english.miit.gov.cn> (дата звернення: 01.05.2025).
24. Глобальна стратегія ЄС: Спільне бачення, спільна дія, сильніша Європа. Брюссель: European Union Global Strategy, 2016. 60 с.
25. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова ВРУ №188 від 04.10.2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-IX> (дата звернення: 01.05.2025).
26. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 №2469-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 01.05.2025).
27. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Київ: Мінрегіон, 2021. 48 с.
28. Стратегія розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2023 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2025).
29. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України» у 2022 році. Київ: НІСД, 2022. 192 с.
30. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2021. Київ: USAID, 2021. 64 с.
31. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum, 2016. 184 p.
32. Rodrik D. The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. New York: W. W. Norton & Company, 2011. 368 p.
33. Stiglitz J. E. Globalization and its Discontents. New York: W. W. Norton & Company, 2002. 304 p.

34. Acemoglu D., Robinson J. A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. New York: Crown Publishing, 2012. 544 p.
35. Sachs J. D. The Age of Sustainable Development. New York: Columbia University Press, 2015. 544 p.
36. Schwab K. Global Competitiveness Report 2019: Insight Report. Geneva: World Economic Forum, 2019. 672 p.
37. Дорошенко О. І. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації. Економіка і держава. 2023. № 3. С. 17–22.
38. Кириленко О. П., Лігоненко Л. О. Управління економічною безпекою в умовах нестабільності. Вісник КНЕУ. 2022. № 12. С. 11–19.
39. Кравченко С. І. Інноваційні кластери як інструмент конкурентного зростання держави. Інноваційна економіка. 2022. № 1 (95). С. 28–34.
40. Чумаченко М. Г. Роль ІКТ у формуванні конкурентних переваг економіки. Економічний простір. 2023. № 179. С. 55–62.
41. Кузнецова І. В. Сталий розвиток як основа довгострокової конкурентоспроможності. Економіка і прогнозування. 2021. № 3. С. 45–50.
42. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 01.05.2025).
43. McKinsey & Company. The Case for Digital Reinvention [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights> (дата звернення: 01.05.2025).
44. Brookings Institution. Global Economy and Development Progra [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.brookings.edu/program/global-economy-and-development> (дата звернення: 01.05.2025).
45. United Nations Environment Programme (UNEP). Emissions Gap Report 2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2023> (дата звернення: 01.05.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна таблиця позицій країн у Global Competitiveness Index (GCI-2019)

Країна	Місце у GCI	Бал (0–100)	Основні переваги
Сінгапур	1	84.8	Інфраструктура, інститути, ринок товарів
США	2	83.7	Інновації, ринок праці, фінансова система
Німеччина	7	81.8	Промисловість, освіта, експортна орієнтація
Пд. Корея	13	79.9	ІКТ, патенти, цифрова трансформація
Канада	14	79.6	Інститути, якість життя, соціальна політика
Китай	28	73.9	Інновації, внутрішній ринок, НДДКР

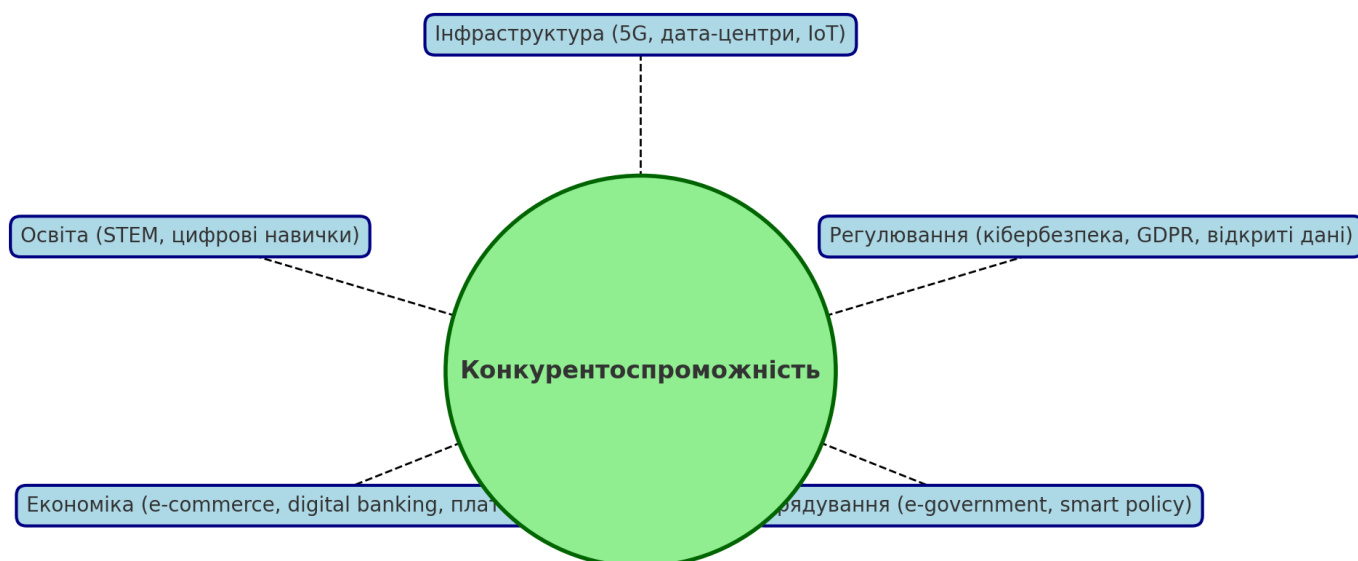
Рівень цифровізації провідних країн за DESI та частка ІКТ у ВВП

Країна	Місце в DESI (2023)	Частка ІКТ у ВВП (%)	Частка населення з цифровими навичками (%)
Фінляндія	1	9.3	78
Данія	2	8.7	74
Нідерланди	3	8.5	72
Південна Корея	6*	10.5	73
Китай	9*	7.9	66

Порівняльна характеристика міжнародних індексів конкурентоспроможності

Індекс	Організація-розробник	Основні компоненти	Переваги	Обмеження
GCI	WEF	12 стовпів (інститути, ринки, інновації)	Системність, міжнародне визнання	Суб'єктивність експертних оцінок
GPI	WIPO, INSEAD, Cornell	Інноваційний вхід/вихід (80 індикаторів)	Акцент на інноваціях, деталізація	Недостатнє охоплення соціальних індикаторів
HCI	Світовий банк	Освіта, здоров'я, очікуване зростання ВВП	Оцінка людського капіталу	Обмежена кількість індикаторів
Doing Business (до 2021)	Світовий банк	Бізнес-процедури, податки, кредитування	Практична орієнтація	Методологічна вразливість

Складові цифрової трансформації національних економік (авторська схема)

Модель цифрового прориву: взаємозв'язок цифрових інструментів та конкурентоспроможності

- інфраструктура (5G, дата-центри, IoT);
- освіта (STEM, цифрові навички);
- регулювання (кібербезпека, GDPR, відкриті дані);
- економіка (e-commerce, digital banking, електронні платформи);
- урядування (e-government, smart).